

MARCIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2011/12 szám

Villám

Ballai László: Lacrimosa

I.

Lehet szerenádöt írni postakürtre?
De postakürtre! S miért ne?
Leány és asszonykor határa
talán egy dallam,
postakürtön szárnyaló,
mely a patkócsattogást előzi,
s a lassuló galopp zajára
már készen áll a képzelet.

II.

Bécs hálás, emlékszik,
Mozartot jól ismerik
gyermekek és nénik,
fényreklámok hirdetik.

Nincs pompásabb, mint a jó,
drága, exkluzív, finom,
praliné, Mozart-golyó,
nyálserkentő tér-idom.

Jó polgárok, torkosok,
modern Polyphemosok
szájuk nagyra tátva
harapnak Mozartba.

III.

Érdekes csoda, csöppnyi zongorista,
öt-hat éves, aranykezű fiúcska,
polgárok, paloták kedvence, édes,
hírlapok, papok, országok csodáltak.

Felnőttként a manézs nem ünnepelhet,
már nem vagy divat, ásitás a béred,

kollégáid örömmel intrikáznak,
cifra asszonyod egyre pénzért traktál.

Bú ne tépjen, az éj még felfedezhet,
Donna Anna, Pamína dédelgetnek,
Andalúzia, Róma, Nápoly várnak.

Vak magányod ezüst mollá szelídül,
öt vonalba besiklik minden perced,
életed zenemű – vagy elfelejted.

IV.

*Ó, az lesz a kéjes óra,
Mindenki így csinálja,
Csak Spanyolországban ezerhárom,
Most pedig vége a szép időknek,
És a gége megszorul.*

V.

Menedzseri skólában
agyalakító gyárban
tanulhatod: az első
profi művész, dalszerző
Mozart, ki nem volt szolga,
s Pénzt, Pénzt csinált dalolva.

Menedzserek, szegények
hiába show, műtéyek,
ármodellek, trendgörbék,
márkakampány, célkörkép:
azért pusztult el Mozart,
mert szponzorokért kószált.

VI.

A *Lacrimosánál* megállt,
s nem álmodott több concertót,
operát, misét, szimfóniát.

Harminchat évet élt,
hatszázhuszonhat művet írt,
tizenkétezer perc zenét.

Hétszázhuszezer csepp csodával
szitálta be mindannyiunk
cseppkőképzeletét.

VII.

*Könnyet ontó végzetes nap,
Mind a sírok feltárulnak,
Hogy ki bűnös, ítéltesen.*

*Szánd meg őket, ó nagy Isten,
Kegyelmes Ur, Jézus öre,*

*Nyugodjanak mindörökre.
Ámen.*

VIII.

A büszke császárváros,
megtagadta, elfeledte,
magány-halálba kergette,
deszkakoporsóba tette,
elkaparta, elvermelte,
jeltelen sírba temette
a legnagyobb osztrákot.

IX.

Kétszáz évvel később
díszelőadás és gyászmise

(akkor mise nem volt,
semmi szentség nem volt,
havas eső, szél volt,
jeges vihar vibrált,
Salieri, Süßmayr és Swieten
s egy ismeretlen pásztor
kísérték Mozartot,
ládába zárt testét,
a nyikorgó kordét,
Constanze nem jött el
a külvárosi temetőbe,
havas eső, szél volt,
jeges vihar vibrált,
Salieri visszafordult,
Süßmayr visszafordult,
Swieten visszafordult,
csak a pap dacolt a téllel,
egy ismeretlen pásztor,
talán megáldotta
azt a jeltelen sírt,
tömegsírt, Mozart helyét,
a Mesterét),

a híres belvárosban,
a Stephansdómban,
drága belépőért
egész Bécs hallhatta
Mozart Requiemjét,
egész Bécs láthatta
a pompás gyászmisét,
a himzett karingeket,
a pap-hadakat,
ahogy megáldották buzgó hittel
kétszázéves lelkét,
a lelket,
a megáldhatalant,
megáldották magát az áldást,
Mozartot.

X.

Maradványai elvesztek,
még ma is kutatnak,
keresik a testet,
egy corpus delictit,
meggyengült hitekhez.

Mintha test kellene egy léleknek,
mintha mutatni kellene zombit,
összeszáradt múmiát,
vagy csak néhány csontot,
hogyan dalba sírhassák:

*Requiem aeternum dona eis, Domine,
et lux perpetua luceat eis.*

XI.

Mindannyiunkért meghalt,
értünk, akik elhagytuk,
a kegyelmünkért esdve,

és nem támadt fel senki
annyiszor, mint, Mozart,
valakiért ha szól a Requiem,
az mindig ő.

XII.

Tengerben úszva könnyűbúvár,
ha zöldes vízben gyöngyodú vár,
korallpad szélén mélység csábít
– Mozart zenéje az.

Ha feledkeztél nő hajába,
illatba bódulsz, sírsz, hiába,
halálodig kísért szerelmed
– Mozart zenéje az.

Lehetsz fáradt, lehetsz beszédes,
az ételed hol sós, hol édes,
kupádtól álmod messze elvon
– Mozart zenéje az.

Apátságban vigyázd az oltárt,
ha énekelsz kantátát, zsoltárt,
s a hang mint gyertya ég a térben
– Mozart zenéje az.

Elmúlt neandervölgyi léted,
ököltre, kőre nincs igényed,
halálod elhagy, kósza páva,
hatalmas sóhaj zár magába - -

Emlékezet

Wolfgang Amadeus Mozart halála

Mozart levele Lorenzo da Ponténak

Tisztelt Uram!

Követném tanácsát – de hogyan sikerülhetne? A fejem zavart. Számolok a végzettel, s annak az Ismeretlennek képe állandóan szemem előtt lebeg. Folytonosan magam előtt látom, amint kér, sürget és türelmetlenül követeli a munkát. S én folytatom, mert a komponálás kevésbé fáraszt, mint a pihenés.

Egyébként nincs többé mitől remegnem. Érzem abból, amit átélek, ütött az óra; készülök a halálra. Vége – be kell fejeznem, mielőtt örülhettem volna tehetségemnek. Pedig az élet mégis oly szép volt, az életpálya oly szép kilátásokkal indult. De senki sem változtathatja meg sorsát. Senki sem mérheti fel napjainak számát, bele kell törődni ebbe. Úgy lesz, ahogy a Gondviselésnek tetszik. Zárom soraimat, halotti énekemet nem hagyhatom befejezetlenül.

1791. szeptember

Benedick Schack visszaemlékezése

A hír a *Requiem* titokzatos megrendeléséről, s arról, hogy a mester nem fejezte be munkáját, Mozart halála után hamarosan közismertté vált Münchenben is. Tudták, hogy a *Sanctus* és *Agnus Dei* Süßmayer úrtól származik, aki emellett nyilván kiegészített és meghangszerelt egyet s mást, ami befejezetlen maradt. [...] Mozart 50 dukátot kapott a *Requiem* kompozíciójáért, a felét előlegként. Mivel a munka nem volt különösebben sürgős, közben elutazott Prágába. A *Requiem* legnagyobb részét a Leimgrubenen, a Trattner-kertben írta. Mihelyst elkészült egy tétellel, rögtön elénekeltette, s a hangszeres kíséretet zongorán játszotta hozzá. Még közvetlenül halála előtt is odahozatta ágyához a *Requiem* partitúráját, és maga énekelte az alt-szólamot (ez délután 2-kor volt), Schack, a ház barátja énekelte, mint máskor is, a szoprán szólamot, Hofer, Mozart sógora a tenort, Gerl, a mannheimi színház későbbi basszistája a basszust. A *Lacrimosa* első ütemeinél tartottak, mikor Mozart hevesen sírva fakadt és félretolta a partitúráját. Tizenegy órával később, éjjel egy óra tájban eltávozott az élők sorából.

Sophie Haibl, Mozart sógornőjének visszaemlékezése

Amint beteg lett, hálóinget varrtunk neki, amit előlről ráhúzhatunk, mert megdagadt tagjaival nem tudott megfordulni. Nem sejtettük, milyen súlyosan beteg. Vattázott hálóköpenyt is készítettünk neki, arra az időre gondolva, mikor majd újból felkel. Hálás örömmel fogadta. Naponta meglátogattam. Egy alkalommal így szólt hozzám: „mondja meg a mamának, hogy egész jól vagyok, s még a héten eljövök, hogy szerencsét kívánjak névnapjára”. Így másnap nem siettem, s csak estefelé mentem el. Nagyon megijedtem, mikor nővérem, nehezen mérsékelve kétségbeesését, ezzel fogadott az ajtóban: „Hála Istennek, csak hogy itt vagy! Ma éjjel olyan rosszul volt, hogy azt hittem, már nem éri meg a mai napot. Ha ma is így lesz, meghal az éjszaka! Nézz csak be hozzá, hogy mi van vele.”

Amikor ágyához közeledtem, így szólt hozzám: „Jó, hogy itt van: ma este maradjon mellettem, látnia kell, amint meghalok.” Erőt vettem magamon, s le akartam beszélni erről. De azt válaszolta: „A halál íze már a nyelvemen van; érzem. S ki fog drága Konstanzám mellett állni, ha Ön nem marad itt?”

Csak egy pillanatra szaladtam haza anyámhoz, akinek megígértem, hogy értesítem, különben azt hitte volna, hogy valami szerencsétlenség történt. Amikor vigasztalhatatlan nővéremhez visszaérkeztem, Süßmayr volt Mozart ágyánál. A takarón a Requiem feküdt, s Mozart azt magyarázta, hogyan kell befejezni halála után. Feleségének pedig lelkére kötötte, hogy tartsa titokban halálát mindaddig, míg Albrechtsbergert nem értesítette róla, mert, mint mondta, „Isten és ember előtt őt illeti meg az én állásom”. Mikor orvosa, Dr. Closset eljött, hideg borogatást rendelt forró homlokára. Ez olyan meg-rázkódtatást okozott Mozartnak, hogy haláláig nem tért többé magához. Utoljára még a *Requiem* üstdob-ütéseit akarta ajkaival kifejezni, orcái felfúvódtak.

Halála után megjelent Müller, gipszkabinet tulajdonosa (voltaképpen Deym gróf), és a sápadt halott arcáról gipszlenyomatot készített. Nővérem térdre borult, hogy imádkozzék. Nem tudott megválni férjétől, bárhogya kérleltem is. Ha még szaporítani lehetett volna fájdalmát, azzal tették, hogy ezután a borzalmas éjszaka után másnap seregestől jöttek az emberek, és hangosan siránkoztak, jajveszéltek körülötte. [...] A papok vonakodtak eljönni, hogy feladják az utolsó kenetet, mert a beteg nem maga hívatta őket.

Joseph Deiner visszaemlékezése

Mozart holttestét december 6-án, délután 3 órakor szentelték be a Szent István templomban, de nem a belső templomban, hanem a templom északi oldalán, a kereszthajóban, ahol a Kapisztrán-kápolna van. A temetés harmadosztályú volt, 8 forint 36 krajcárért, a halottaskocsi ezenkívül 3 forintba került.

Mozart halálának éjszakája sötét és viharos volt; a beszenteléskor is rákezdett a viharos, rossz idő. Havas eső esett, mintha a természet is haragudott volna a nagy zeneszerző kortársaira, akik csak nagyon kevesen jelentek meg a temetésén. Mozart felesége nem volt ott. Azok néhányan, akik ott voltak, esernyővel a kezükben állták körül a koporsót, amelyet aztán a Schullerstrassén keresztül a Szt. Marx temetőhöz vittek. A viharos időjárás egyre hevesebb lett, s így a néhány barát is elhatározta, hogy a kapunál visszafordul, és elmentek az *Ezüstkígyóba*.

Deiner, a házmester is ott volt a beszentelésnél. Később elment Mozart feleségéhez, és megkérdezte, hogy nem akar-e fejfát állítani az elhunytaknak. Azt felelte: „majd csak kap fejfát”.

Haydn levele Puchbergnek Bécsbe

Halála miatt egy ideig teljesen magamon kívül voltam. Nem tudtam elhinni, hogy a Gondviselés ilyen hamar szólítson másvilágra egy pótolhatatlan embert. Azt sajnálom csak, hogy előbb nem győzhette meg arról a sötét angolokat, amiről naponta prédikálok nekik. [...]

Legyen olyan jó, kedves barátom, küldje el nekem azoknak a műveknek a jegyzékét, amelyeket itt még nem ismernek tőle. Semmi fáradságot nem fogok sajnálni, hogy az özvegy javát előmozdítsam vele. Szegénynek megírtam három hete, hogy ha kedves fia eléri a megfelelő kort, minden tudásomat latba vetve magam fogom ingyen zeneszerzésre tanítani, hogy valamennyire pótolhassam és helyettesíthessem apját.

Süßmayer levele a Breitkopf & Härtel céghez

Nagy örömmel fogadtam január 24-i levelét. Azt láttam belőle, hogy jobban tiszteli a német közönséget, semmint hogy meg akarná téveszteni egy olyan művel, amely nem egészen néhai barátom, Mozart számlájára tartozik. Többet köszönhetek e nagy ember tanításának, semmint hogy hallgatva napirendre térhetnék afölött, hogy egy olyan művet, mely jó részben az én munkám is, az övének tekintsenek. Szilárdan meg vagyok róla győződve, hogy az én munkám méltatlan a nagy emberéhez, Mozart kompozíciója olyan egyedülálló, és merem állítani, a ma élő zeneszerzők nagy részének annyira elérhetetlen, hogy minden utánczó, s különösen minden hamisító rosszabbul járna, mint az a bizonyos holló, amelyik pávatollakkal ékeskedett.

Hogy a *Requiem* befejezését rám bízta – ami levelezésünkre alkalmat adott –, a következőképpen történt. Mozart özvegye nyilván előre számított rá, hogy férjének hátrahagyott műveit keresni fogják, hisz a halál aközben lepte meg, mikor ezen a *Requiem*en dolgozott. A mű befejezésére tehát több mestert kértek fel. Egyesek közülük rengeteg tennivalójuk miatt nem vállalhatták a munkát, mások nem akarták tehetségüket Mozartéval megszegyeníteni. Végül nekem jutott ez a feladat. Tudták, hogy a már megzenésített részleteket még Mozart életében többször végigjátszottam és végigénekeltem vele, hogy a mű kidolgozásáról gyakran beszélgettem velem, és a hangszerelés módját és elvét elmondta nekem. Kívánom, bárcsak sikerült volna munkámat úgy végeznem, hogy a zeneértők legalább itt-ott felejthetetlen tanításainak nyomára leljenek.

A *Requiem*nél, *Kyriénél*, *Dies Iraenél*, *Domine Jesu Christenél* Mozart teljesen kidolgozta a négy énekszólamot és a basszust számozással együtt, a hangszerelésben azonban csak itt-ott jelezte a motívumokat. Az utolsó verssor, amit a *Dies Irae*ben megkomponált, a „*qua resurget ex favilla*” volt, és része a munkában hasonló volt, mint az előző tételeknél. A „*judicandus homo reus*” verssortól én fejeztem be teljesen a *Dies Irae*t. A *Sanctust*, *Benedictust* és az *Agnust* én komponáltam egész újonnan. Hogy egyöntetűbbé tegyem a művet, megengedtem magamnak, hogy a végén, a „*cum sanctis tuis*nál” megismételjem a *Kyrie* fűgáját.

Nagyon örülnék, ha ezzel a felvilágosítással kis szolgálatot tehettem Önnek.

Bécs, 1800. február 8.

Széchenyi István: Hitel II. rész

Nehány, a tárgyat megelőző észrevétel

Hányszor halljuk a bölcsesség s igazság némely törvényit felebarátink ajkain, s hányszor terjesztünk mi is szép hangon s meleg öntettségel némelyeket követésre méltóul elő, mint p. o. „Ismerd meg magad”, „Az egyesült munka erősb”, „Egy nap se línea (itt terv – a szerk.) nélkül”, „Halljuk a más részt is”, „A rend mindennek lelke” s több effélét. S ugyan valljuk meg, mely ritkán hozzuk ezeket valóságra s életre tetteink által. Már csak vegyük az éppen említettek közül eleinte a bölcsességnek azon első mondását: „Ismerd meg magad”, s fejtsünk ki mindent, ami vele összeköttetésben áll, s úgy fogjuk tapasztalni, hogy mindennapi foglalatosságinkban annak hasznát venni közönségesen elmulasztjuk.

Az önismeret külön véve, minden egyéb körülállások ismerete nélkül, csak csorba hasznat hajtana; de a bölcsesség azt kívánja, hogy mindenki magát, azaz testi s lelki tulajdonit, körülményit, úm. nemzetiségét, vagyonát, hazáját, hazafiait; összeköttetésit, azaz szüleit, rokonit, gyermekit; választottit, úm. szerelmét, barátját, ismerősit oly tökéletesen ismerje, amint azt agyvelői ereje csak engedi. A bölcsesség azt kívánja, hogy ezek kitanulása s kiismerése élete fő foglalatossága s fő tudománya legyen, és hogy végre minden külön helyzetiben, önmagát s összeköttetésit keresztüllátván s tökéletesen ismervén, ha úgy szabad mondanom, házi esze szerint cselekedjen.

A legmagányosabb ember is számos oldalú, úgyhogy még egy remete is különféle helyzetetéseken van, mert ő egyszerre a Mindenható teremtménye, király jobbágya, haza polgárja, atyja fia, testvére bátyja vagy öccse, embertársai felebarátja sat. S ha mindazokat teljesen nem ismeri, ti. önmaga oldalait – nem is fejlődhetik oly tökéletességre, vagy ami éppen egy, oly boldogságra, mint az valósággal tehetségében volna. Azért látunk mindenoldalú ismeretek híja miatt annyi különben jó atyát, ki egyébiránt nem jó hazafi; viszont sok jó hazafit, ki nem jó férj, számos jó házitársat, ki nem jó gyermek, nem jó rokon, sok jó gazdát, ki nem jó polgár, számos törvénytudót, ki minden egyében tudatlan – s több efféle.

Aki pedig úgy akar cselekedni, hogy valaha azt meg ne bánja vagy tán meg ne sirassa is, annak mindazon pontot, melyen áll, mindazt, ami azon ponthoz ér s üt, tökéletesen ismerni elkerülhetlenül szükséges, mert a cselekvés oly szoros összeköttetésben áll magunk s körülállásink mibenlétével, hogy az csak ebből folyhat józanon.

Ki világosan érzi s tudja, hogy egészsége gyenge, bátorsága csekély, az katonává nem lesz; ki azt nem tudja – mert magát nem ismeri –, az tán azzá lesz, de hihetőleg a csatában nem jelen, hanem hátul az ispotályban fog lenni, avagy előrehaladáskor *arriére-garde*-hoz (hátvéd – a szerk.), hátravonuláskor pedig *avant-garde*-hoz (elővéd – a szerk.) fog kéredzeni, s így korán veszni vagy kikacagtatni, midőn más szférában tán hazafiai megbecsülését s megelégedett hosszú életet találhatott volna fel. – Ki jól tudja, hogy szemei gyengék, azok hasznát kímélve fogja venni, s így hihetőleg a nap sugárinak még vén korában is örülni; ki ellenben azt nem tudja, kábulásig merül tán könyvekbe, s végre többet tudhat ugyan, mint mások, de sokkal kevesebbet vagy tán semmit se lát. Aki nyilván tudja, hogy az elme három fő tehetségei, képzelet, emlékezet s ítélet tökéletes arányban nincsenek benne egyesülve, nem fog felemelkedésre vágni, nem fogja munkássági körének tágulását kívánni, mert világosan látja maga előtt, hogy annál kárhóztosb elbizottság és vakság nincs, mint másoknak tanácsolni vagy másokat vezetni akarni ahhoz kívántató talentum nélkül; s hogy azok, kik ezen hiányokat nem érezvén, magokat kolomposokká s vezérekké tétetik, több kárt okoznak, mint hasznat, és sok fáradozásikért, ha mégoly tiszta szándékból folytak is, dicséret s hála helyett gúnyt s gyűlölséget aratnak – sőt némelykor áldás helyett felebarátikat könnyekbe borítják sat.

Már ezek szerint a vagyonos nem fogja pénzét elásni, mint viszont a vagyontalan nem fog tehetségén túl költeni. Aki tudja, hogy hazája a nemzetek lehető legmagasb felemelkedési polcához közel áll, arra fog törekedni, hogy azt azon, meddig csak lehet, fenntartani segítse; ki pedig látja, hogy hazája még serdülőkorú, annak geográfiai helyzetetését, éghajlatát s lakosait fogja vizsgálni, hogy előmenetele rugóit kifejthesse. Már ha egy muszka tartaná hazáját bortermésre leghelyesebbnek, s annak másunnan behozatát kárhóztatná, nem cselekedne bölcsebben, mint ha a pelopponesusi lakos hegyeit, völgyeit búzával, vagy a magyar sík mezeit olajfával vagy rizkásával ültetné el. Éppen úgy ellenkezne a természettel parasztgazda markában a kormány zablája, mint a kapa vagy cséplő uralkodóiban. Szinte oly nevetséges az egészséges fiatalember patikások, orvosok kezében, mint a beteges öregúr fiatal menyasszonyával négyszemközt. Így van egyéb körülmények meg- vagy nem ismerésével is. Mennél jobban átlátja azokat az ember, annál józanabbak tettei. S ha jól átgondoljuk a mondottakat, úgy látszik, az emberi nyomorúságok nagy része ezen bölcsesség törvényének nem használásából származik.

Ha körültekintünk, itt látunk nyavalában sínlődőt, mert erejét, ott kétségbeesettet, mert vagyonát vélte nagyobbának. Emitt lézeng ügyefogyott, amott gyalázatba merült, mert ez hazáját, amaz hazafiait nem

ismerte. Ott koldul az egykori gazdag kereskedő, mert az ország fekvését, szokásait nem látta tisztán.

Amott megvonul a valaha pompás birtokos, mert se vagyona, se adóssága, se hazája nem tűnt soha esze s szíve elibe. Amarra teng az elbukott árendás, mert földje vegyületét, ereje mennyiségét s a közel vásár szerencsését nem ismerte. Emitt szomorkodik a néhanapján szabad s víg legény, most férj, mert a házasságból csak édest, de keserűt nem várt. Amott kínlódik az életen keresztül egy szerencsétlen házaspár, különvéve mindegyike nagy érdemű, de nem egymáshoz illő – nem ismerték egymást – sat.

Mindebből következtessük, hogy a józan kifejlésre, megbírálásra s cselekvésre az önismeretnek – a szó egész kiterjedésében – használása az életben mindenekelőtt szükséges.

Erőltetés nélkül s természetesen fog folyni ebből sok mindenféle hasznos, p. o.: a régi nem jó, mivel régi, hanem jó és rossz is lehet. Az új pedig nem rossz, mivel új, hanem jó és rossz is lehet. Ami magyar, mivel magyar, még nem helyes, hanem helyes és helytelen is lehet; s a külföldi nem megvetendő, mert külföldi, hanem megvetendő és elfogadható is lehet. A régi szokás sem nem jó azért, mert szokás, sem nem tiszteletreméltó, mert régi, hanem éppen oly hiábavaló s erkölcstelen, mint szent és bölcs is lehet sat. Ezek által pedig szoros tudományi rend szerint haladván elő, sok régi mondás, mely szankcionálva lenni látszott, elbomlik s örökre elnémul. Csak lássuk.

Minden jobbítás és előmenetel ellen sokan legkisebb *önismeret* nélkül így kelnek ki: „A nemzetiséget nem kell rontani, mi magyarok vagyunk, ne utánozzuk a franciát, angolt, németet.” „Csak ne tegyünk semmit nemzeti szellemünk és sajátságunk ellen.” Ily módon a régi jóval a régi rossz is örökkön-örökké megmaradna, az új jó pedig soha életre nem kaphatna, s ez kívánható, óhajtható-e?

Tagadhatatlan, hogy a szellem és sajátság minden nemzet legsarkalatosb intézetire nézve szent, s annak megsemmisítése a nemzetiség halálát elmúlhatlanul sietteti; de ha kislelkűleg makacson minden javítást kirekeszt, a legszebb, leghasznosb s legszükségeseb előmenetelnek lesz gátja, hiábavalóságokon s szemfényvesztéseken alapul; s annál veszedelmesb, mennél erősebben ragaszkodik hozzá a sokaság. És ugyan mi az a nemzeti szellem, az a sajátság? Az már készen jön a világra, mint valamely állat? Egyszerre sül, mint a zsemlye? Vagy pedig már érett korban kezd tüstént lehelni s élni, mint Pygmalión márványa? Avagy csak lassan ered, halkkal nő, nevededik s fejlődik ki?

Ha az első igaz, akkor éppen oly igazán lehetne azt is állítani, hogy Amerikának s Új-Hollandiának némely vad nemzetségi az ő nemzeti szellemek és sajátságok elromlása nélkül általjában semmiben sem mehetnek elő, hanem már arra vannak kárhóztatva, hogy tulajdon állati vadságokban örökkön-örökké maradjanak meg.

Egy magányos ember ugyan mikor végzi tanulását, azaz öntökéletesítését? Akkor, mikor iskolából kilép, mikor pappá vagy ügyvéddé leszen, tán mikor megházasodik? Vagy harmincesztendőskorában, vagy mikor? S így mely időpont az, midőn egy nemzet már oly magas lépcsőn áll, hogy legkisebb változtatás vagy újság a nemzeti lelket megrontaná; s mikor van az, midőn már annyira áll kifejtve, hogy a legkisebb előmenetel vagy javítás nemzeti zománcának kettétörése nélkül ne eszközölthetnének? Már mi magyarok mikor voltunk oly igen érettek, hogy egy kissé még jobban megérnünk nem lehetett volna? Ugyan mikor? Szent László idejében, vagy midőn Mátyás híres könyvtára még álla, s Visegrád egész fényében? Vagy midőn az ország összesereglett rendei Mária Terézia királyok védelmére igaz magyar szabad ember s hív jobbágy érzésével kardot rántottak, s a sebes hírnél is elébb Berlinben termett hős Hadik sat.? Bármily édesen melegítse is ezek emlékezete lelkeinket, csak egy szebb jövődőnek maradnak szép előjelei s villám csillanatú jelenési, s állandóbb és szelídebb világosságot ígérnek. Haladjunk!

Csak ebből is látszik részrehajlás nélkül, mennyi nevetséges fejlík ki a dolognak egy kis rendes vizsgálata által.

Ha gazdaság jobb elrendelésérül van szó, hány kél ki így: „Ez Belgiumban, Olaszországban jó lehet, de nálunk a nemzeti *spiritus* (szellem – a szerk.), a sajátság sat.” Ha pénzbeli hitelről van szó – hány szájában hallom azon bölcsen átgondoltnak látszó témát: „A *cambium mercantile* (kereskedelmi váltó – a szerk.) igen kívánatos volna, de az alkotmány, a régi familiák fennmaradását illető gond s helyzetetésünk azt nálunk lehetetlenné teszik.” És így mások különféleképp.

Ha pedig a második igaz, hogy ti. a nemzetiség csak lassan és halkkal fejlík ki, nő és nevededik, akkor úgy hiszem, mindenkinek, ki a nemzet tagja, minden időben s minden körülállásokban leg- és legfőbb

kötelessége, hogy annak előmenetelét s javát, mennyire erejében áll, előmozdítani helyzetetéséhez képest törekedjen, s a bölcsesség azon két más rendszabásit, melyeket előadánk, kövesse: *az egyesült munka erősb; egy nap se linea nélkül*, mert csak egyesülés s állhatatosság által győzhet a halandó mindenben. Ami pedig a *miképpent* és *hogyan* illeti, ami legfőbb kérdés, vegyük a bölcsesség azon két utolsó mondását, melyekről szólánk, segédül: *halljuk a más részt is; a rend mindennek lelke*, mert úgy fogjuk találni hidegvérű fontolgtatás után, hogy többnyire a legszebb s legjózanabbnak látszó plánus s projectumnak s a legnagyobb fáradozások s munkálkodásoknak azért nincs s nem is lehet várt és óhajtott sikere, mert önkényesen minden felvilágosító *ellenzés* nélkül, s így természetesen csak féloldalúlag s hiányosan koholtattak, készítették, s végre nem azon rendben kezdődtek s folytatódtak, melyet a dolog természete kívánt volna.

Mily következési vannak az egyesületeknek, s azok mit állítottak már fel csillagunkon, külföldön láthatjuk, s ha még az sem elég, kézzel foghatjuk, s így azon nem kételkedhetünk. Azonban az egyesületek lelkéről, melyet más helyen már érinték, igen kis számúaknak van tiszta értelmek. Legtöbbször azt gondolják, hogy az egyesület az, hol sokan fizetnek, s egy parancsol – pedig nem az a dolog veleje, hanem hogy soknak nemcsak vagyoni, hanem lelki tulajdona is egy célérés végett összesedjen. Britanniában például alig tehetni oly kicsapongó projectumot (beruházási terv – a szerk.), hogy arra aláírást tüstént kapni mód ne volna; s azon utazó, ki mindennek csak héját, de belsejét semminek se szokta látni, vándorlásiban sokszor jóízűen elneveti magát a szigeti lakos originalitásán vagy tán éppen bohóságán.

Mi nézzük inkább a dolgot közelebbről, minekelőtte nevetnénk, s aztán ítéljünk; mert vajmi kelletlen érzés valakinek nagyobb felsőségét utóbb elismerni, kit előbb gondolatlanul gúnyoltunk. Ha azon plánusot adná valaki p. o., hogy Amerikát vízcsatorna által kettévágja, s így a Mexikói-tengeröblöt a Békés-tengerrel (Csendes-óceán – a szerk.) egyesíti, melynek sikere valóban elég bizonytalan volna, mégis tüstént találna elég *aláíró*t, de – s itt vigyázzunk, mert ezen tengely körül forog a műv – *előfizető*t egyetlenegy sem. Kik aláírták magokat, egyedül öneszek s belátások által vezetettvén neveznek ki több személyből álló választottságot, mely az ügyet minden részről megforgatja, nézi, vizsgálja, legnagyobb világosságra fejt – s nem nyakra-főre, hanem a tárgy fontossága szerint több esztendeig is, s végre józan véleményét beadja. Ha az ajánlás kivihető s hasznot ígér, elfogadják, s az aláírtak egy jutalmas intézetben, melynek kivitelbeli s pénzbeli dolgaiban a választottság fővigyázattal van, részesülnek. Mindazok pedig, kik magokat alá nem írták, abból ki vannak rekesztve, mivel az *actiák* (itt részvények – a szerk.) száma tán meg volt határozva. Ha pedig szemfényvesztésnek találják a dolgot, vagy nyilvános csalás s pusztá száraz teória sülné ki abból, elszakíttatik az árkus, vége a dolognak, s mindenkinek pénze zsebiben.

Nálunk legelső lépés a fizetés szokott lenni; aztán minden hozzájárulásunk, minden publicitás s minden számadás nélkül végre véletlen azt halljuk valakitől, hogy *öntözetésről*, ráfizetésről van szó, vagy a dolog elbomlott, semmi se lett belőle. És mi ezek után csudálkozunk, az egyesületeknek mért van másutt s mért nincs nálunk sikere!

Sokan, tudom, azon szofizmával állnak ez ellen készen: „S mégis éppen Britanniában mért nem sült el annyi, mért van ott annyi megbukás, amiről nálunk szó sincs?” – Azon hadi vezér, ki számos ágyút elfog, némelykor el is veszthet néhányat! Többször esik lóval s lórúl, ki annak hátán sokszor jár, mint ki rá se ül. Sokban csalatkozik az, ki sokat próbál, s többször hibázik az, ki ébren van, mint aki alszik. Ki pénzt elássa, az meg nem bukik, s kincsét se veszti el, hacsak el nem lopják, de értékének semmi hasznát nem is veszi, s rá nézve arany és kő egybecsú. Azon állóhíd, melyet a Dunán senki nem próbál, el sem is bomolhat sat. De mit vesztegessen a szót; azt legalább nem tagadhatni, hogy az egyesületeknek az előadott móddal vitt szerkesztetése által a sorsra épült számolások szerint mindenestre nagyobb a siker hihetősége, s kisebb a sikeretlenség veszedelme.

Mindennapi munka s gyakorlás által mennyit vihet végbe az ember, s mily tökéletességre emelheti természeti tulajdonit, sőt még azokat is, melyekhez legkisebb ügyességgel se látszik bírni, s végre mennyit s mi nagyokat állíthat idő jártával elő, nyilván tapasztalhatjuk magunkon, ha ti. valamit tökéletesen tudunk, vagy világi létünknek valamely jelei vagy nyomai már vannak. De még inkább tapasztalhatjuk szinte minden megkülönböztetett embertársink életrajzában. Jusson csak eszünkbe Apellés, Démoszthenés, Epameinondas, Péter cár, tekintsük újabb időkben Brunelt, Canovát, Lawrence-t, Paganinit!

De az ember hibája az, hogy igen sokféle akar lenni, s így alig lehet igazán tökéletes *egyféle*, s kivált nálunk, hol a tudatlanságból kilábolás nem éppen oly régi. Legszembetűnőbb *quodlibetes* (itt félművelt –

a szerk.) embereinknek szerfeletti sokasága, igazi bölcseinknek pedig – kik az idővel egyenlő lépést tartani tudnak, azt meg se előzik, el se maradnak – szerfelett csekély száma.

Tagadni nem lehet, hogy csak azt művelhetjük tökéletes ügyességgel, amit *mesterség- s nem időtöltésképpen* űzünk. Ismerje meg tehát ki-ki, mi az ő mestersége s tisztje. Ha valamiben felsőbbséget vágy elérni, fejtse ki azt tehetsége szerint, foglalatoskodjon azzal mindennap, s tegye azt s csak azt minden vizsgálati s tanulási fő tárgyává; minden egyebet mellesleg folytasson, az legyen dolga, egyebek nyugalmi, pihenési. Így mi, magyar birtokosok a törvény, ország védelme, gazdaság s kereskedés körül foglalatoskodjunk, mert ezeket ismerni tisztünk s kötelességünk, s nemcsak úgy, ahogyan azok hazánkban vannak s voltak, hanem amint külföldön is vitetnek, nehogy egyoldalúakká váljunk. Ezek legyenek fő foglalatosságink, minden egyéb szép és kellemes pedig mellékes időtöltés.

Én úgy hiszem, a festés festő, a hegedülés hangász dolga, s hogy ezek szájában, ha önművészetekhez nem tudnak, a kereskedési, politikai, országgyűlési tárgy oly kedvetlen hangú, mint nevetséges vagy inkább fájdalmas egy magyar mágnásban pseudo-Raffaellót s ál-Kalkbrennert látni, ki se hazája nyelvét, se anyaföldje számos javait s némely hátramaradásit nem ismeri, annak előmenetelén se nem munkálódik, se nem örvend, s kinek mindenre nagyobb gondja, mint éppen természetes kötelességire. Ha mindazáltal egy személyben egyesülhet Zeuxis, Szilágyi, Zrínyi s Rossini, Newtonnak s Fittnek ráadásával, akkor egy szót se szólok, hanem inkább tapsolok annak, ki mindezen most említett halandók tulajdonit magában egyesülve érezvén, a tudományok s művészetek minden ágazatit és egyetemét egy frontban kezdi s gyakorolja.

A felvilágosító ellenzés hasznát senki nem tagadhatja. Hogy tudja meg az ember még legalacsonyabb helyzetben is az igazat, ha mindenki minden szavát *igenli*? S hát még magasabb lépcsőn mint tanulhatja ki a dolgok igaz állapotját, ha hiedelmiben soha tagadóra nem lel? S ugyan hogy cselekedhetne józanul a dolgok mibenlétének valódi ismerete nélkül?

A gazdaságban hány fiatal birtokos károsodott már azáltal, hogy próbáit tisztjei s emberei minden ellenzés nélkül helyben hagyák, s észrevételiket szolgálképp elhallgaták?

Sok számos intézet mért szerkesztetett hiányosan, tökéletlenül s rosszul? Mert az alattvalók függésben lévén, szólásnál tanácsosbnak tartották a hallgatást.

Hány szép talentum nem juthatott magasb lépcsőre, mivel elhallgattatván gyengeségi, magát önhittségből csálhatatlannak képzelé? S általjában mennyi egyoldalú s csak színénjáró s felületes fakadt már a világon az önakarat azon zavaros kútjából, mely az ellenző észrevételek híja miatt meg nem tisztult s igazságra soha ki nem fejlett?

Csak mindenoldalú vizsgálat által lelhetni fel az igazságot, s ez csak a gondolatok legszabadabb közlése által valósulhat. Hol a beszéd korlátos, ott rab a nyelv s csak rabként szól.

Sokan az ellenzéstől úgy félnek, mint a setétségtől, az pedig éppen oly szükséges az igazság tökéletesb kifejlődésére, mint ez a nap sugárinak szembetűnőbb tételére. Semmi se lehet az egész világi egyetemben *nyomás és ellennyomás* nélkül. S csak oly tanácskozás szül bölcsességet s áraszt áldást az emberiségre, hol szabad, hidegvérű, tiszta át- s belátás vezérli a vizsgálatot s okoskodást.

Mai világban senki se hisz azért valamit, mert ez vagy *amaz* mondja, senki sem indíttatik legalább belsejében, mint tán ezelőtt az okoskodó, hanem az okoskodás által, s elmúlt Pythagorassal az „*Ő mondtá*”, s mégis hány végzi, ha már minden más fegyveriből kifogyott, ekképpen okoskodását: „meglássátok, ez ártalmas s veszedelmes lesz, evvel a célt nem érjük el; ne kételkedjete, higgyetek nekem”. Ami más szavakkal közelebbről tán ennyit jelent: „Ti a dolgot másképp látjátok, én is; egymást nem tudtuk meggyőzni, de a természet – s arrúl nem tehetek, hanem ajándékát háladatosan használom – agyvelőmet másképp alkotta, mint tiéteket; én látom a jövődöt világosan, ti azt értelmetek s vizsgaerőtök gyengesége miatt nem láthatjátok, azért kötelességem titeket belátástok s kívánságtok ellen is szerencsére kényszeríteni, vezetni, boldogítani; ti kötelességtek pedig hinni, szót fogadni, követni sat.”

Egy ismeretes francia író azt mondja: az oppozíció olyan, mint az epe, kell a test épségéhez egy kevés, de csak igen sok ne, s az a kevés is ugyan egészséges legyen. Ne kárhoztassuk az ellenzést tehát általjában minden kivétel nélkül, hanem *halljuk a más részt is*, az ellenben ne fajuljon el rendetlen s makacs fejességre, s ne gondoljon azáltal mutatni karaktert, hogy mindég azt mondja, fekete, mert már

egyszer – minden világ nélkül lévén – azt állító, habár most azt nyilván látja is, hogy fehér. Sokan pedig, kik tán számos esztendő leforgása alatt nem hallottak igaz férfiúi bátor s egyenes szót, ne tartsák azokat mindjárt faragatlan falusi vagy veszedelmes utazott embereknek, kik velek egy értelemben nincsenek, másképp látják a dolgot, mint ők, s azt szembe meg is merik mondani.

Azok végre, kik valami igen bölcslet vélnek az által állítani, hogy „ugyan mi haszna lehet az oppozíciónak, hiszen azt még Angliában is elnyomja a minisztérium (kormány – a szerk.)”, arra méltóztassanak figyelmezni, hogy az oppozíció hasznát – hacsak a zűrzavart nem vélik ily okoskodók haszonnak – az által minden bizonnyal nem hajtana, ha a kormánynak legjózanabb s legcélarányosabb rendelését feldöntené s megsemmisítené, s hogy inkább kárhozat lenne az országra nézve, mintsem valami kívánatos, s hogy a felvilágosító ellenzésnek soha nem is lehet semmi egyéb célja, mint minden tárgyat a maga józan egyenes útjára s tökéletes súlyegyenbeli járására vezérleni, s a minisztériumot arra kényszeríteni, hogy mindent előkeressen, kitaláljon s intézzen el, ami a közjót s közboldogságot legbizonyosabban s legrövidebben eszközli – ezt érti az angol s minden józan az oppozíción.

És ha egyszer az igazság előttünk nyíltan áll, a jó rend, mely mindennek lelke, akkor magatúl foly. A ház s gazdaság körül legyen a napi s időszaki rend a természethez s körülállásokhoz képest immár megállapítva – a legkisebb is jól s akadás nélkül forog. Szintúgy egyesületekben, társaságokban, országolásban.

Csakhogy a dolgot úgy kell venni, mint van, s nem mint lennie kellene. Tartassék meg a régi jó rend elszánt akarattal, ahol pedig látszik a társasági machina (gépezet – a szerk.) akadozása, ott állíttassék új rugó, friss tengely, ép fogú karika; a rozsdá pedig sehol se szenvedtessék, de halkkal vakartassék le, hogy semmi se törjék. S így az előítéletek is csak csendes móddal reszeltessenek, mert azok hamar kiirtása némely öregben tán halált is okozhatna, de hogy azokat már anyatéjbe is keverni kelljen, az bizonyára hazugság.

Összehasonlítások által legjózanabb elmélkedni. S így az egészséges ítéletű hazafi nemzete elsőbbségin örül, s azokat mind jobban-jobban kifejti. Ott pedig kettőzteti fáradozását s halad, hol hátramaradást sejdítne, s minekelőtte jobb s boldogabb hazát keresne, méginkább szereti s nagyobb szorgalommal ápolgatja édes anyaföldét, mint ügyefogyott agg szüleit vagy sebbe esett pajtásit se tudná segedelem nélkül hagyni, hanem még drágábbak lennének szívének! Tanul ő bölcsességet, de nem egyedül könyvekből, katedrákról; hallgatja inkább a természet szent szavát, mely minden ember erkölcséhez mágusi erővel szól, s felemelni iparkodik hazáját nagyobb méltóságra, nagyobb díszre.

S hát mi volna még a magyar fellobbanó lángnak a király és haza díszére lehetetlen? – kivált, ha sokszori szalmatüzére még azon régi cserből is vinni akarnánk, mely nemcsak vadoninkon, de melleinkben is elég található!

Tőlünk függ minden, csak akarjunk. S nem lelki, testi s országbeli javaink dicsérete emelheti fel hazánkat, hanem hátramaradásink s hibáink nagylelkű elismerése s azoknak férfias orvoslása. Annyi jó s nemes van bennünk, hogy a jónak mértéke könnyen levonja annak kisdéd súlyát, ami még hátra van.

Csokonai Vitéz Mihály: Csurgói prédikáció

„Estve siralom, reggel öröm...”
 Textus Zsoltárok 30 : 6.

Az egész természet egy olyan játékszín, amelyben szüntelen változnak az emberi dolgok. Ugyanis most

a nap mosolyog, és fényesen emeli ragyogó sугárit fejünk fölött, és pompással jön ki a mennyei hajlékokból. Majd egy komor és vak éjszaka az ő fekete homályával, gyászos öltözettel von be mind magunkat, mind a körülöttünk lévő dolgokat, és egy legcsendesebb nappal legirtóztatóbb mennydörgésekkel és villámlásokkal rettenetes éjszaka váltja fel. Tavasszal füvekkel és virágokkal és bársony színt játszó palásttal van bevonva, télen általmenvén a hideg szelek elveszik a gyönyörű mosolygást, a reá közelgő halálnak halavány sárga színe festi be az egész természetet, nem látunk akkor egyebet száraz tövisesknél. Ahol azelőtt gyönyörűséggel legeltettük a mi szépet kívánó szemünket, most ott irtózás veszi körül, látván azt, hogy most az egész természet vidám ábrázolatból halavány színbe öltözött. Azok az élőfák, amelyek szélesen kiterjedő ágaik alatt hűsítő pihenést adtak az ellankadt útasnak, most leveleiktől megfosztatván mezítelen tagokat mutatnak; és amely bércekből a patakok zúgottak, most ott a vadállatok retentő ordítása tölti be a térséget. Eképpen változik az egész természet, nem lévén benne semmi állandó, sőt mi magunk is különb-külömbféléképpen változunk az idők változása szerint, mert az élet olyan tenger, amelyben az örömeink és gyönyörűségeknek vizei találatnak; most majd olyan elapadt kútforrás hely, amelyben semmi gyönyörűségre nem találunk, hanem csak a bánatnak és keserűségeknek mocsárjaira. Most azt szemléljük, hogy van édes apánk, anyánk, akik minket hív dajkázkodásukba tartanak, majd meg azt látjuk, hogy előlünk eltűntek, és a mord halál prédáivá lettek, egyszóval amint a szent leckében van, „estve siralom, reggel öröm”. Ímé, tehát ilyen különbféle színekkel van kifestve az élet táblája is, ez az a különbféle színeket játszó játékszín, amelyet én most tielibetek terjesztek.

Jertek tehát, vizsgáljátok meg velem szorgalmasan, hogy felkiálthassatok Szent Dáviddal: „Óh Uram! mely csudálatosak a te dolgaid az emberekhez.”

Hol jó, hol rossz állapotban érkezik hozzánk a szerencse, olyan igazság ez, amelyet körülünk minden tapasztalhat. Ugyanis születik a kised, és egyszerre nyitja fel szemét mind a világ látására, mind a sírásra, de amely könnyek csak póstási azoknak a nyomorúságoknak, amelyek ide hátra óreája várakoznak, és azok csak első zsengei azon siralomérzéseknek, amely egész életét el fogja borítani. Majd csakhamar azok az emberi mosolygások s gyermeki örömeink letörlik a csecsemő könnyeit, felébresztik az ő érzékenységét a körülöttünk levő gyönyörűségeknek, eszerint tehát estve siralom, reggel öröm – a gyermekekre nézve is.

A gyermekesség után az emberi idő hasonló különböző színekkel áll elő. Ugyanis a gyönyörűségek és bánatok osztják fel ennek részeit, szakaszait. Az egészség, a betegség, a szerencsétlenség, a sokféle atyafiság és barátság öszvetalálkozásából következni szokott keserűség és öröm. Ezek azok a változó színek, amelyekkel van festve az emberi élet sokféle ábrázata. Építi az ember éjjeli és nappali szorgalmatossággal boldogságának bástyáját, de ennek fundamentomi szüntelenül ingadoznak, öszvegyűjti a sok gyönyörűségeknek, de egy véletlen történet hirtelen széjjelveri azokat. Magas helyen építi az ő jó lakhelyét, amelyben nyughasson mind ő maga, mind maradéka, de egy láthatatlan kéz széjjelszórja azt is. Terjeszti, szaporítja gazdagságát, de hirtelen szárnycsattogással elrepül, egyéb a reménységnek nem marad, mely megvígasztalja őtet; egyszóval itt is estve siralom, reggel öröm.

De vajjon hát csak azért teremtett az ember, hogy eképpen hanyattasson a világon, és hogy ilyen játéka legyen a szerencsének? Azért teremtett, hogy egy darabig itt a földön ki legyen téve a nyomorúságos szélvésznek történeteinek, és hogy esztendőről esztendőre nyomorogjon a nyomorúságok rabláncái között mindaddig, míg végre elrongált testéből nyomorult lelkét a halál a semmiségbe visszahívja? Eppen nem! hanem a bölts Isten rendeli ezeket, aki a világosságot és sötétséget formálta, s tőle származik mind a jó, mind a gonosz.

Úgy dehát az Isten végtelen jó? Mért nem közli hát a maga jóságát a maga teremtéseivel, ezen gyáva halandókkal? Így akarván eszerekre adni minden velem egy sorsú bűnös embereknek és nyomorúságban levőknek, hogy bölts okai vannak a Teremtőnek azokban a változásokban, amely alá vetette az embert. Tehát ezekre figyelmezzetek!

Először: hogy az Isten úgy bánhat velünk, mint akarja, mert avagy mondhatja-é a sár a fazékosnak: miért csináltál így engemet? Kicsoda szab törvényt a Mindenhatónak? Hiszen teljes hatalma van az ő teremtésein, vajjon hát igaz jusson panaszkodhatunk-é őellené?

Eppen nem, mert sokkal többek azok a gyönyörűségek, amelyekben örömeink vagyunk, és hogy azt elhiggyétek, ne hallgassatok a romlott vérű embereknek, kik szüntelen panaszkodnak a világi élet ellen; ne hallgassatok ezeket a kárvallottakat, akik a nyomorúságokban fetrengvén még születéseket sem irtóznak megátkozni. Ne hallgassatok azokra, ne kérjétek azoktól tanácsot, akik minden társaságot és

barátságot megvetvén remetékké lettek, akik sírnak ugyan a sírókkal, de nem örülnek az örülőkkal és vígadókkal.

Törüljétek ki azért az emberi nemzet lajstromából mindazokat a nyomorúságokat, melyek az ember lelkét terhelik és gyötrik, mert sokan vannak olyan emberek, [akik] elcsüggedvén valami nyomorúságban, élni sem kívánnak. De ellenben törüljétek ki a gyönyörúségek száma között azokat, amelyek vétkesek, és amelyek az ártatlansággal és virtussal meg nem egyeznek, és amelyeket a lelkiismeret kárhoztat. Azonban számláljátok fel azokat a gyönyörúségeket, amelyeket szűl a virtus, és amelyek teremnek az igaz szív és a szíves barátság felséges mezején; azokat a gyönyörúségeket, amelyek befolyván a lélekbe azt pallérozzák és nemesítik, amellyből lesz aztán, hogy ennek kedvellői kegyesek levén, a szegényt megsegítik, a mezítelent megruházzák, az árváknak atyjai, az özvegyeknek pártfogói lesznek. Számláljátok fel azokat a felséges isteni virtusokhoz hasonló örömeket, amelyeket tőlt az igaz keresztyén szeretetébe s azzal való társalkodásba és az ő szent beszédének hallgatásába. Nagy öröm ez! és mindmegannyi ékesség az igaz keresztyén ember lelkén.

Ezeket az örömeket számláljátok és vegyétek fel és vegyétek gondolóra, előre jól megvizsgálván, bizonnyal, ha igaz ítélők vagytok; némutok és nem nyitjátok fel szátok a szent Isten ellen való panaszkodásra, mert sokkal többek a mi örömeink, mint a mi siralmainknak napjai. De azt kérditek talán, hogy miért nem állandók ezek a gyönyörúségek, és miért zavarodnak össze sokszor a kegyetlen keserűséggel? En pedig azt kérdem: miért zavarjátok magatok önként össze?

Ez az én beszédemnek második része az élet viszontagságai felől.

Másodszor: ugyanis mi közönségesebb dolog, mint az, hogy a legboldogabb emberek önként lesznek boldogtalanokká, és hogy sokan maguk szereznek olly fájdalmakat maguknak, amelyek alatt keservesen nyögnek, és amelyekben siralmas foháskodásokat bocsátanak a szent Istennek zsámolyához. Tekintetek csak be azoknak a nyomorú ifjoknak lajstromába, akik az ő henyélések, bujaságok miatt lettek a nyomorúságok kegyetlen áldozatjává s örökös martyrokká. Majd megtapasztaljátok akkor, miképpen rohan az ember nyakra-főre a bajok forrására. Azt mondja egy régi bölcs: „nagy igazságtalanság, úgymond, hogy az ember lehet bűnös”. Mert ha azelőtt az ember egynéhány esztendővel legjobb egészséggel bírt is, és vídamság ragyogott az ő orcáján, s az öröm a vérrel együtt csergedezett az ő érében, de csakugyan a fájdalmak nyilait hordozta testében, és mikor ezek kiütnek, nincsen tagjában semmi épség, hanem megháborodván tagjai, nem nyughatik az ő előbbi bűnének miatta, és íme még az ilyen ember panaszolkodik így: „estve siralom”. De majd derül az ékességgel meg is kedveltető hajnal, amellyben azonnal öröme fordúl siralma.

Csudálatos isteni munka! Avagy zúgolódhatik-é ellened valaki, holott te nem hagysz a nyomorúságban soká fetrengeni senkit. Látjuk tehát, hogy nem szüntelen való a nyomorúság, mert ha azok szüntelen tartanának, így panaszkozhatna az emberi nemzet: „Miért adatott a világosság a nyomorútnak?!” Mellyik erős szívű ember nem rogya le az ínségeknek terhe alatt, és hol van az a békességes túrés, amelly nem zúgolódna? Jól tudván tehát az Isten, hogy gyarló a mi voltunk, nem ostoroz mind szüntelen, hanem megváltoztatja a mi sorsunkat úgy, hogy estve siralom volt, reggel öröm lészen. De hát örömünk mért nincs örökké tartó? Jól rendelte azt az isteni felség, hogy a gyönyörúség öszvekarvart légyen a nyomorúsággal, mert hiszen ha sok örömünk volna, sohse is kívánkoznánk erről az alacsonyság helyéről, a földről a dicsőség helyére, hanem mindig itt ohajtanánk maradni és itt örülni. De csakugyan légyen ámbár a világ édes, függjenek csak az ő nektárt okádó emlőin a világ fiai, mégis vagynak olyan kegyes emberek, akik azt megutálva kívánják elhagyni.

De légyen bár olyan kegyetlen rabtartó, aki szüntelen erős munkával kínozza, mint a kegyetlen sors valamikor az izraelitákat, mégsem kívánkoznak a szolgálat házából, a földről a szabad Kánaánba, a mennyek országába, és légyen ámbár kegyetlen tigris, fenyegetsen dühös mormolással, mégis némellyek nem kívánják elhagyni. Ugyan hát, ha így sem kívánnak megválni tőle, mi lenne belőlök úgy, ha folyna a föld tejjel, mézzel, és ez, ha gyönyörúséggel mindég teljes volna, úgy bizonyára imádnák az emberek ezt a világot, csak hogy itt maradhatnának.

De, keresztyének, hát mi csak a világért vagyunk teremtve és nem a jövő életre nézve? Éppen mert a mi hitünk egyedül való fő java a Krisztus, nem kell hát a világi hiábavalósággal megelegetni, mert vajjon micsoda is szaggathatná el azokat a ragadós láncokat, amelyekkel a világhoz vagyunk köttetve, a szüntelen emberi változással együtt. Szenvedjük hát el az Úrnak mireánk bocsátott csapásait, és jusson eszünkbe, hogy mikor nyomorúság alá vettettünk, ne ragaszkodjunk ahhoz a szerencsétlenségeknek mocsárjához, a világhoz, hanem utáljuk meg az itt levő gyönyörúségeket, és szüntelen a virtusok

gyakorlását tegyük fő célul, sirassuk meg e nyomorult világon tett gyarlóságainkat.

Sírjatok ti, idők terhei alatt meggörnyedt öregek, és ti, középidéjű férfiak, sírj, te ifjúi rend, sírjunk mindnyájan az eddig elkövetett bűneinkért. Mondjuk ezt tántoríthatatlan szavakkal: Világot, e rút kevély pávát megutálom. Tövis koszorúmba, mert jót nem találtam. Ne engedjük már magunkat ezután megcsalattatni e világtól, hanem ennek csalogató édességéről lemondván járjunk az Urunk után. Mivel pedig ezt magunktól véghez nem vihetjük, te igazságtalanságnak gyűlölője és igazságnak tántoríthatatlan fejedelme, Édes Atyánk a Krisztus Jézusban, aki erőtlenség alá vetted az emberi nemzetet, adj oly állhatatos és mindent könnyen kiállható szívet, hogy ha nyomorúságok érdekelnek bennünket, el ne csüggedjünk, hanem tehozzád és nem másokhoz folyamodjunk.

Adj továbbá a mi kezünkbe olyan kulcsot, mellyel bátran megnyithassuk a te lakóhelyedet, ahol nincs nyomorúság, nincs siralom és szomorúság, hanem vég nélkül való öröm. Amen.

1799 vége

Ötven éve történt

Ballai László: Ítélet Eichmann felett

1961. december 15-én a jeruzsálemi kerületi bíróság első fokon halálra ítélte Adolf Eichmann náci háborús bűnöst. A kiszabható legsúlyosabb ítélet indokai a következők voltak:

„Mélyen átérezve a bennünket terhelő felelősséget, sokáig mérlegeltük, milyen büntetés szabható ki igazságosan a vádlottra, és arra a végkövetkeztetésre jutottunk, hogy a vádlott méltó megbüntetése és mások elrettentése céljából ebben az esetben a törvényben lefektetett maximális büntetés kiszabása szükséges. Ítéletünkben ismertettük már a bűncselekményeket, amelyekben a vádlott részt vett – példátlan nagy bűnök ezek, mind jellegüket, mind mértéküket tekintve. A zsidó nép ellen elkövetett bűncselekmények célja, amelyben a vádlott vétkesnek találtatott, az volt, hogy egy egész népet eltöröljön a föld színéről...

Ebben a stádiumban azonban, amikor a büntetés mértékét kell megfontolni – talán mindenekelőtt –, tekintetbe kell vennünk azt a súlyos sérelmet, amelyet ezek a bűncselekmények az áldozatoknak mint egyéneknek okoztak, továbbá azt az elmondhatatlan szenvedést, amelyen ők és családtagjaik keresztülmentek, és ma is keresztülmennek e bűncselekmények következtében. Minden egyes vonat, amellyel a vádlott utasítására ezer embert szállítottak Auschwitzba vagy egyéb megsemmisítő táborokba, egyenértékű volt ezer előre megfontolt szándékú gyilkosságban való közvetlen részvétellel. A vádlottnak e gyilkosságokért viselt jogi és erkölcsi felelőssége semmiképpen nem kisebb, mint ami azokat terheli, akik saját kezűleg hajszolták az embereket a gázkamrákba...

Még ha netán azt állapítanánk is meg, hogy a vádlott, mint állítja, vak engedelmességből cselekedett, akkor is kimondanánk, hogy annak, aki hosszú éveken keresztül vett részt ilyen méretű bűncselekményekben, a törvény előtti legsúlyosabb büntetést kell elszenvednie, és semmiféle kapott parancs nem lehet alapja akár még csak a büntetés mérséklésének sem. Mi ellenben azt állapítottuk meg, hogy cselekedeteiben a vádlott teljes szívvel azonosította magát a kapott parancsokkal, és a bűnös cél elérésének hő vágya sarkallta.”

És valóban. „Természetesen az is az ügyosztályom feladatai közé tartozott, hogy eldöntse, ez vagy az a zsidó koncentrációs táborba kerüljön-e – nyilatkozta Eichmann 1957-ben Argentínában a *Der Weg* című

fasiszta lap munkatársának, Willem Sassennek adott interjúszorozatában. – De ez nem tartozott a legfőbb gondjaim közé. A vezérgondolat az volt, hogy egyszer s mindenkorra megoldjuk az egész zsidókérdést. Teljességgel átéltem ezt az egész dolgot, ha nem így teszek, akkor csak segédkezem, csak fogaskerék lettem volna, lélektelen valami...”

Egy másik alkalommal pedig azt mondta: „Átgondoltam a dolgot akkor (t.i. a „végső megoldásra” vonatkozó parancsot), és amikor beláttam, mennyire szükséges, olyan buzgalommal hajtottam végre, amilyent egy régi náci elvár önmagától és amilyent feletteseim kétségtelenül elvártak tőlem. Tapasztalataik bebizonyították, hogy a megfelelő ember vagyok a megfelelő helyen.”

A jeruzsálemi perben a vádlottak padján egyetlen ember ült. Virtuális értelemben azonban ott volt – többek között – Himmler „birodalmi vezető”, az SS főparancsnoka, a német rendőrség főnöke, helyettese, Heydrich SS-tábornok, az „Endlösung” (azaz a végső megoldás) kiagyalója –, Eichmann főnöke, Müller SS-tábornok, a német rendőrség IV. hivatalának, a Gestapónak a parancsnoka, „dr.” Goebbels náci propagandaminiszter és – maga Hitler. Közismert tény, hogy az Európában régóta létező – a keresztény egyházak többsége által is élesztett – zsidógyűlöletet végsőig fokozása, a tudományosnak beállított náci fajelmélet gyakorlati megvalósítása vezetett a zsidóság egyharmadának, hatmillió embernek az elpusztításához. Azt azonban kevesen tudják, hogy Hitler is tisztában volt vele, mekkora hazugság az egész fajelmélet. „Éppen olyan jól tudom, mint ezek a nagyokos entellektüelek – mondta egyik bizalmasának, Hermann Rauschingnak –, hogy tudományos értelemben nincsenek fajok. [...] de mint politikusnak, szükségem van egy olyan fogalomra, amely lehetővé teszi a mindaddig történelmi összefüggésekre épülő rendnek a felszámolását és egy merőben új tanokra épülő, történelemellenes rendnek a létrehozását. [...] Hát erre jó nekem a faj fogalma.” Megdöbbentő cinizmus, és még megdöbbentőbb, hogy az aljas ösztönökre épülő terveit egy erős polgári hagyományokkal rendelkező, demokratikus országban maradéktalanul meg is tudta valósítani. Az is világos, hogy Hitler nem volt örült a szónak abban az értelmében, hogy görcsösen ragaszkodott volna valamely téveszméhez, amelyet mindenáron véghez kell vinnie. Olyan amorális, semmilyen eszköztől vissza nem riadó bűnöző volt, aki legfőbb célként a korlátlan hatalom megragadását tűzte maga elé. Ehhez keresett eszméket és bűntársakat.

A bűnszövetkezet, amely ki akarja építeni a kábítószer-kereskedelmet egy bizonyos területen, először is megteremti termékeire az igényt és „beeteti” az alkalmasnak látszó fogyasztókat. A Hitler által irányított banda, amely a Németország feletti korlátlan uralmat áhította, a faji ideológiával kábította el a híveit, akik – nem úgy, mint Hitler – betűről betűre elhitték a „tudományos” érveket, annál is inkább, mert az utcán randalírozó SA-különítményekbe beállva, a zsidó üzletek kifosztásával máris készpénzre válthatták az „eszmét”, a „nem árják” fizikai bántalmazásával pedig kiélhették szadista hajlamaikat. Egy társadalom söpredéke azonban az 1 %-ot sem éri el, és szimpatizánsaik aránya sem igen haladja meg az 5 %-ot, mint az az 1924. júniusi németországi választásokon történt, ahol is Hitler újonnan alakult Nemzetiszocialista Pártja (NSDAP) 6,5 %-ot szerzett. Ez az arány azonban – mintha a társadalom belátta volna végzetes tévedését – még ugyanez év decemberére visszaesett 3 %-ra. A náci népszerűsége tovább csökkent az 1928-as parlamenti választásokon, ahol már „csak” 2,6 %-ot kaptak. De 1930-ban az NSDAP már a voksok 18,3 %-át, 1932-ben pedig 37,4 %-át söpörte be. A fasiszták a Reichstag legerősebb pártjává váltak, s bár ugyanez év novemberében megtartott előrehozott választásokon 33,1 %-ra „visszaestek”, Hitler – a parlamenti háttéralkukat figyelembe véve is – a demokrácia szabályai alapján vehette át 1933. január 30-án Hindenburg államfőtől a kancellári kinevezését.

Hogyan következhetett be, hogy egy bűnöző csoport – amelynek élén egy egzaltált, destruktív figura állt, és amelynek legelkötelezettebb hívei utcai terrorcselekmények sorozatát hajtották végre – kevesebb, mint tíz év alatt több mint egymillió párttagot és 11.737.010 szavazót tudott maga mögött felsorakoztatni? Látni való, hogy az „áttörés” 1930-ban, tehát a Nagy Gazdasági Világválság alatt következett be, amely Németországot igen súlyosan érintette. (Általában véve minden ellenzékből hatalomra törő politikai erőnek jól jön a gazdasági válság, amely hosszabb-rövidebb időn belül biztosan bekövetkezik.) A többi már ment, mint a karikacsapás. A felkészülés éveiben „kicsiszolt” ideológia készen szállította a válság okát, a „zsidó gyújtogatót”, a zsidó méregkeverőt” és a „zsidó fajgyalázót”. Az izgága, félszeg pártvezető immár „karizmatikus” vezéreként mutatkozott meg, aki egyedül elhivatott arra, hogy „erős kézzel” rendet tegyen Németországban (sőt az egész világban). Végül szükség volt a „dr.” Goebbels szakterületéhez tartozó propagandamunkára. Az egyre gyarapodó párttagság, miután átment a teljes agy mosáson, készséggel terjesztette az ocsmány eszméket, és ha „kellett”, ököllet adott nyomatékokat a szavainak. Ugyanakkor Goebbels differenciálta is az antiszemita izgatást, a munkásoknak azt mondta, hogy a zsidók „kapitalista kiszipolyozók”, a polgári közönség előtt viszont „mocskos radikálisoknak és kommunistáknak” bélyegezte őket.

Ámde 1933-ban a 35.471.745 német szavazóból 23.734.735 nem a náci pártot támogatta, és még az 1933. március 5-i megfélemlítéssel és csalásokkal terhelt terrorválasztáson is az NSDAP-ra leadott 17.277.180 szavazattal 22.066.151 más pártra adott voks állt szemben. Tehát a nácik még az általuk manipulált választáson sem tudtak többséget szerezni. Többet nem is kíséreltek a választási komédiával. Tény azonban, hogy a német nép az elkövetkezendő években egyre jobban felzárkózott mögöttük. Ezt leginkább a terrorral és annak megfélemlítő erejével szokták magyarázni. Ami igaz is annyiban, amennyiben a demokratikus ellenzék teljes elhallgattatását és a zsidók elleni – most már az államapparátusra és a törvényhozó hatalomra támaszkodó – kemény fellépést illeti. Az erőszak önmagában azonban nem növeli a kormány népszerűségét, sőt inkább csökkenti. Márpedig Hitler és a náci párt népszerűsége paradox módon a diktatúra kiépítése elején tovább növekedett, méghozzá lényegesen gyorsabb ütemben, mint azt a – világválság végeztével bekövetkező – gazdasági konjunktúra indokolta volna. A válasz elsősorban pszichológiai természetű, és „dr.” Goebbels szakterülete, a náci propaganda oldaláról közelíthető meg a legjobban. Miután a többi pártot megszüntették, Hitler figurája már nem csupán a „párttal”, de egyenesen Németországgal, a németiség fogalmával lett azonos. Minden újság, propagandaanyag azt sugározta, hogy aki nincs Hitlerrel, az nem német.

„Az átlagember számára, úgy látszik, semmit sem nehezebb elviselni, mint azt az érzést, hogy nem azonosulhat a többséggel – írta Erich Fromm 1941-ben a *Menekülés a szabadság elől* című művében. – Akármennyire ellenezte is a német állampolgár a náciizmus elveit, ha aközött kellett választania, hogy vagy egyedül marad, vagy Németországhoz tartozik, akkor inkább az utóbbi mellett döntött. Sokszor megfigyelhető, hogy egyébként nem náci meggyőződésű emberek a külföldiek bírálataival szemben védelmükbe veszik a náciizmust, mert úgy érzik, ha a náciizmust kritika éri, akkor ez egyben támadás Németország ellen is. Ha egy pártnak sikerült megkaparintania az államhatalmat, az emberek elszigeteltségtől való félelme és morális elveik gyengesége hozzásegíti a pártot ahhoz, hogy széles rétegek támogatását szerezze meg.”

Ez a morális gyengeség a német értelmiség köreiből is jelentkezett, amelynek pedig a legszívósabban kellett volna védelmeznie a demokrácia eszméit. Ezzel szemben az „intelligencia” zöme 1933-ban vezető beosztások után tülekedve, mindenféle kényszer nélkül nyilvánosan sikraszállt az új ideológia mellett. Hitler tehát hatalomra jutása után számottevő szellemi ellenzék híján azonnal hozzáláthatott, hogy beváltsa az ígéreteket, amelyeket „Németországnak”, vagyis immár saját magának tett. Mindenekelőtt a zsidókérdés „rendezését”.

1933. január 30-ától kezdve a zsidókat hivatalosan a német állam ellenségének tekintették. Több ezer rabbi, hitközségi vezetőt és kereskedőt le is tartóztattak, és koncentrációs táborba zártak. Április 1-jére az egész országra kiterjedő bojkottnapot hirdettek. A barnaingesek minden zsidó üzletet vagy irodát Dávid csillaggal vagy „figyelmeztető” feliratokkal láttak el. Azokat a német lányokat, akiknek zsidó barátjuk volt, megszégyenítő táblával a nyakukban masírozattak végig az utcán. Rendeleti úton kizárták a zsidókat a köztisztviselők, a jogászok, az orvosok, az újságírók, a filmesek és a színészek közül. 1935. szeptember 15-én Hitler kihirdette a nürnbergi törvényeket, amelyek kimondták, hogy a zsidók nem német állampolgárok, hanem idegenek, akiket „alattvalói” státusba soroltak, és megtiltották a németek és zsidók közötti házasságokat és a nemi kapcsolatot is. Akire ráfogták, hogy zsidó, annak anyagilag rögtön befellegzett. Sok német az érvényben lévő előírásokat is túllitálta. A zsidók számtalan üzletbe nem léphettek be, sőt nem egy városból táblával is kitiltották őket. (Ezeket a táblákat az 1936-os olimpiai játékok idejére eltávolították.) Aki tehette, emigrált. A kivándorlóknak rendkívül magas adókat kellett fizetniük, gyakorlatilag a teljes vagyonukat lefoglalták, vízumukról azonban maguknak kellett gondoskodniuk. A kifosztott embereket egyetlen ország sem látta szívesen. A „vízum nélkül bolygóknak” pedig csak két hetük volt arra, hogy új hazát találjanak.

Adolf Eichmann mint kiképzett SS-tiszt, a zsidó ügyek „szakértője”, aki Palesztinában is járt „tanulmányúton”, 1938-ban vált a hitleri gang „hatékony” tagjává, majd „szorgalmának” köszönhetően annak kulcsfigurája lett. Ausztria bekebelezésekor Heydrich azzal kívánt kedveskedni Hitlernek, hogy szülőhazájából maradéktalanul kiűzi a zsidókat. Eichmann, miután néhány napig megfigyelte a Gestapo barbár tevékenységét, előállt a zsidók Ausztriából való gyors és teljes kiűzésének „hatékonyabb” tervével. Ez abban állt, hogy nemcsak a külső, de a belső nyomás eszközével is élni kell. Látszólag állítsák vissza a zsidó közéletet, de működését gyakorlatilag a kivándorlás intézésére és a nácikkal való teljeskörű együttműködésre korlátozzák. Aki nem áll kötélnek, azt Dachauba vagy Mauthausenbe internálják. Heydrich azonnal jóváhagyta a tervet, és megvalósítását Eichmannra bízta, aki minden ausztriai zsidó életének – és vagyonának – korlátlan ura lett, és elrendelte, hogy a „kivándorlás” ügyében minden illetékes hatóság az ő utasításait köteles végrehajtani, majd létrehozta az úgynevezett

Zentralstelle für Jüdische Auswanderungot, azaz a Zsidó Kivándorlási Központot.

„Szinte futószalagon ment minden” – dicsekedett.

Amikor valaki belépett a *Zentralstellé*be, még volt állása vagy üzlete, lakása, bankbetétje, és a gyermeke iskolába járt. Ahogy az egyik irodaablaktól a másikhoz ért, fokról fokra kiforgatták mindenéből, végül állástalanul, otthontalanul, tulajdon és pénz nélkül lépett ki a hivatalból, miközben gyermekét kizárták a tanintézetből. Nem maradt egyebe, mint a két hétig érvényes útlevele – amelyben külföldi beutazási engedély nem volt –, és amelynek lejártá után már csak egy helyre mehetett, a koncentrációs táborba.

A *Zentralstelle* természetesen nem azt jelentette, hogy megszűntek volna a zsidókkal szembeni durva atrocitások. Sőt Eichmann mindenképp előtérbe szorította a zabolátlan fosztogatást, a lehető legnagyobb károkat és szenvedést okozva, majd a mélyen megrázkódott áldozatok vezetőit együttműködésre szólította fel a hatóságokkal, a „további megpróbáltatások enyhítése érdekében”. Eichmann eszköztárából nem hiányzott az álnokság és az ígéretés sem, jiddis és hébertudását kamatoztatva úgy tett, mintha érdekelnék a zsidó közösségek ügyei, majd gonosz örömmel manipulálta és kínoztatta a neki teljesen kiszolgáltatott embereket.

A *Zentralstelle* létrehozásáig minden hatóság és náci bűnöző a maga szempontjai érdekében aknáztatta ki a zsidók helyzetét, de amikor a bandafőnökökig is eljutott az új „intézmény” híre, hamarosan a legfontosabb helyekről érkeztek látogatók Bécsbe, hogy tanulmányozzák az „Eichmann-módszert”, és mindegyikük meglepődéssel távozott. Az ausztriai „sikerek” után Heydrich megszervezte a „Kristályéjszakát”, az első egész Németországra kiterjedő pogromot, amelyben 191 zsinagógát porig égettek, 76-ot pedig leromboltak 11 hitközséggel és temetői imaházzal együtt, 815 boltot és 29 áruházat szétverték, 36 embert meggyilkoltak és további 36-ot súlyosan megsebesítettek. Göring, miután sokallotta az okozott anyagi kárt, nem sokkal ezután kinevezte a zsidóügyeket kezelő új központi hatóság, a bécsi mintára megszervezendő birodalmi kivándorlási központ élére – Heydrichet. Heydrich a hivatal irányítását helyettesére, Müllerre bízta, a mindennapi „ügyek” vitelét pedig – a Bécsben kialakított „kombinált” módszereivel – Eichmann végezte.

Csehszlovákia bekebelezésekor Heydrich Prágába küldte Eichmann-t, aki ott létrehozta az újabb *Zentralstellét*, a korábbiak „továbbfejlesztett” változatát. A hivatal kapujában egy SS-legény állt, akinek elsősorban az volt a feladata, hogy megverje az érkező ügyfeleket. A kérelmezőknek ezután meg kellett mondaniuk a foglalkozásukat, és háromszor fennhangon elismételniük, hogy „zsidó ügyvéd (orvos, mérnök etc.) voltam, tolvaj és gazember”, és csak ezek után léphettek be az épületbe, hogy kisemmizhessék őket.

1939. szeptember 1-jén a náci kirobbantották a II. világháborút, és két év leforgása alatt Európa nagy része a kezükre került. Ez gyökeres fordulatot jelentett a fajelmélet alkalmazásában is. A korábbiakban bemutatott, gátlástalan eszközökkel folytatott gyakorlat – amelynél nagyobb ocsmányságot elképzelni is alig lehet – csupán előjáték volt azoknak a borzalmaknak, amelyek a háború előrehaladtával bekövetkeztek. Heydrich és munkatársai valamint a „szakértő” Eichmann erőfeszítései most már az „alsórendű fajok” módszeres pusztítására és a zsidók teljes kiirtására irányultak.

Noha a fajelméletből és Hitler gátlástalan radikalizmusából logikusan következik a zsidók föld színéről való eltörlésének gondolata – így ebben az értelemben nem lehet fordulatról beszélni –, a „megfelelő” alkalmat kétségkívül a háborús figyelem másfelé terelődése, na meg az a tapasztalat kínálta, hogy a szabad világ semmilyen szankcióval nem élt Németországgal szemben a zsidóüldözés miatt.

Az európai zsidókat gettókba zárták, majd úgynevezett *Einsatzgruppék* (bevetési csoportokkal) megkezdtek a legyilkolásukat. A deportálások természetesen Eichmann felügyeletével folytak. Az *Einsatzgruppék* parancsnokai különleges értekezleteken kaptak eligazítást, amelyeken Eichmann is részt vett. Noha a növekvő számú gettókban és az *Einsatzgruppék* által már szabályos népirtás folyt, a náci mindezt nem tartották elég hatékonynak a „zsidókérdés” végleges rendezésére. Ugyanakkor a tömegmészárlások híre gyorsan elterjedt, hiába kötelezték a végrehajtókat szigorú titoktartásra. Hitler bármennyire szomjazta is a zsidók vérének, a világ előtt titokban akarta tartani a világtörténelem legnagyobb bűncselekményét – az *Endlösungot* – amelynek elkövetésére készült. Ez a kifejezés – saját bevallása szerint – Eichmann-tól eredt, és minden zsidó összetételését, „munkatáborokba” szállítását és ipari méretekben zajló megsemmisítését jelentette. Hitlernek tetszett az ötlet és elrendelte, hogy ölje meg és fosszák ki az összes zsidót a német birodalomban. Az erre vonatkozó parancsot Göring adta ki Heydrichnek, aki – noha ekkor már Cseh- és Morvaország helytartója is volt – nagy örömmel fogadta az

újabb „feladatot”, amely még tovább növelte a hatalmát. A munkát majd úgyis a hűséges „szakértő osztályvezető” végzi el. És Eichmann valóban elvégezte a „munkát”.

Eichmann tanulmányozni kezdte a koncentrációs táborokban alkalmazott öldöklési módokat hatékonyságát, és végül auschwitzi „munkalátogatása” során az ottani táborparancsnokkal, Höss-szel az elgázosítás mellett döntöttek. Ezalatt, hogy kiszélesíthesse és meggyorsíthassa a begyűjtéseket, elérte, hogy sárga csillag viselésére kötelezzenek minden zsidót, beleértve a nem német állampolgárságúakat is. E rendelet végrehajtásának Eichmann lett a felelőse. Ezalatt az őt hűségesen képviselő jogi tanácsadó közreműködésével megtalálták a „legális” megoldást a zsidók vagyonának eltulajdonításához. A hírhedt „11. számú rendelet” szerint minden olyan zsidó automatikusan elveszítette német állampolgárságát, aki végérvényesen külföldre távozott, javai pedig a III. Birodalomra szálltak. Eichmann feladata volt intézkedni arról, hogy a németországi zsidókat keletre deportálják, és ott „tartósan letelepítsék”. Hatalmas propaganda-hadjárat indult azért, hogy a német közvéleményt előkészítsék a nagyszabású deportálásokra. „Dr.” Goebbels egyik cikkében azt írta, hogy az, amit „a háborút akaró, tehát azért felelős” zsidóság elszenved, „az ugyan nehéz, de több mint megérdemelt sors”. Himmler pedig elrendelte a kivándorlási engedélyek kiadásának leállítását, nehogy híre keljen annak, mi történik a zsidókkal a megszállt területeken.

Heydrich fontosnak tartotta, hogy kizárólagosan rendelkezessen minden, az *Endlösung*ban illetékes náci hatóság felett, ezért megbízta Eichmann-t, hívja meg az összes érintett magas rangú állami tisztviselőt, így a megszállt „tartományok” kormányzóit is, hogy elismertesse velük a parancsnokságát. A találkozóra 1942 januárjában került sor Wannseeben. Itt az „állami főtisztviselők” egyeztették „a zsidóknak Keletre történő evakuálásával” kapcsolatos teendőiket. Egyetértettek abban, hogy aki arra alkalmas, az dolgozzon a birodalomnak, és így majd „természetes módon” pusztul el. Az ellenállóképesebb „maradékot” „különleges kezelésben” kell részesíteni, mivel ők a természetes kiválasztódás következtében maradnak életben, és biztosíthatnák fajuk fennmaradását. Ezt követően a felelős tisztviselők – szabatosabban fogalmazva a III. Birodalom nevű gang bandaalvezérei – között élénk vita alakult ki a vegyes házasságok és a belőlük származó úgy nevezett „*Mischlinge*” (félvérek) kérdésében. A *Mischlinge* egyik fele „árja”, vagyis értékes, másik fele viszont fertőzött. Bonyolult táblázatokat szerkesztettek, hogy mely esetben engedhető meg a létezésük, és mely esetben nem; például akkor biztosan nem, ha „különlegesen kedvezőtlen a megjelenésük”. Eichmann azt javasolta, hogy minden *Mischlinget* zsidónak kell tekinteni, és aszerint bánni vele. „Humánusabb” javaslatok is elhangzottak, például, hogy maradjanak Németországban, feltéve, ha alávetik magukat a sterilizálás „szükséges eljárásának”. (Eközben persze Eichmann „orvos kollégái”, mint dr. Mengele, már javában végezték a sterilizáció leghatékonyabb módját kutató mérhetetlenül fájdalmas és megalázó kísérleteiket a koncentrációs táborok foglyain.)

A vegyes házasságok és a *Mischlinge* kérdését végül elnapolta a „testület”. Ellenben a zsidók teljes megsemmisítésének heydrichi – tehát Eichmann által kidolgozott – koncepciójával kapcsolatban nem merült fel ellenvetés vagy megjegyzés. Sőt a résztvevők szinte versengeni kezdtek, hogy melyikük szolgálja ki elsőként Heydrichet. Utolsó napirendi pontként az értekezlet a „megoldás különféle lehetőségeit” tárgyalta meg, azaz az emberölés leghatékonyabb módzatairól vitatkoztak. A wannseei értekezleten mindenki egyetértett abban, hogy az *Endlösung* felelős vezetője Heydrich, szándékainak végrehajtója pedig Eichmann.

A náci zsidókkal szemben alkalmazott addigi gyakorlatában tehát újabb negatív fordulat következett be. Mert bár a *Zentralstellék* „hőskorszakában” is mindent elkövettek annak érdekében, hogy a zsidókat ne csak teljesen kifosszák, de súlyosan meg is alázzák, ezt mégiscsak mint a társadalom legalja elemeivel cselekedték velük, akiknek az „eljárásért” cserébe megmaradhatott az életük. Az *Endlösung* szakaszában azonban az áldozatok minden vagyonát elkobozták, lefoglalt készpénzüket egy különleges alapnak „adományozták” (amellyel Eichmann ügyosztálya rendelkezett), és „szilipelték” őket – azaz a magukkal hozott csomagokból az SS-legények kidobálták mindent, amit fölöslegesnek ítélték. Úgy szállították őket a koncentrációs táborokba, mint az állatokat a vágóhídra. Azaz még úgy sem. Az élőállatok szállításánál szigorú szabályok vonatkoznak arra, hogy a káló – azaz a súlycsökkenés, beleértve az elhullást is – semmiképpen ne haladja meg a 10 %-ot. Ennek értelmében például sertésből vagononként maximum 50 állat szállítható. Eichmann emberei azonban átlagosan 160 embert préseltek be egy vagonba. Egy bevagonírozott sertés 110 kg tömegű. Ha az embereket átlagosan 70 kg tömegűnek vesszük, akkor sertéstömegben kifejezve, maximum 79 fő lenne szállítható – állatként – egy vagonban...

Már 50 felnőtt sem tud egyszerre a vagon padlójára lefeküdni, arról nem is beszélve, hogy az embereknek vannak olyan kényelmi, higiéniai és illembeli igényei, amelyek az állatoknál nem merülnek

fel. Az Eichmann-féle szállítási koncepció a vagonok kapacitásának maximális kihasználása mellett arra törekedett, hogy a lehető legnagyobb kínszenvedést okozza a deportáltaknak, és az úton a lehető legtöbben pusztuljanak el „természetes módon”. A zsidó deportálásokban nem minden európai hatóság működött olyan lelkesen együtt Eichmannal, mint a magyar belügyminisztérium és a csendőrség. A belga kormány hivatalos jelentése például a következőképpen számolt be egy „szállítmány” belgiumi „átmeneti” táborba való megérkezéséről:

„Amikor a vonat megérkezett Malines-ba, és kinyitották az ajtókat, szörnyű látvány tárult a szem elé. A vagonokból sűrű pára és undorító bűz áradt, az ajtókból pedig, amelyeket a belülről jövő erős nyomás kifeszített, úgy zuhantak ki a testek, mint a halak a halászbárkákból, amelynek felhúzzák az oldalát – fölpuffadt, kivörösödött, elkékült, borzalmas testek tömege. A szemek kidülledtek üregükből, a ruházatot izzadság és ürülék áztatta át. Kilenc holttestet emeltek ki a vagonokból, és nyolcvan embert kórházba szállítottak.”

A nagy múltú zsidó közösségek sorra szűntek meg Németországban, Ausztriában és a Cseh-Morva „Protectorátusban”. A zsidó közvagyon – iskolákat, kórházakat, középületeket – Eichmann utasítására kisajátították, és átruházták a III. Birodalomra. A zsidó műkincsekért nagy versengés támadt a Gestapó, a többi náci hatóság és persze a legfőbb bandafőnökök között. A porig alázott, kifosztott embereket pedig – amennyire a szállítási és megsemmisítési kapacitások lehetővé tették – a lehető leggyorsabban deportálták és meggyilkolták, illetve halálra dolgoztatták. Eichmann feladata az volt, hogy a szerteágazó deportálási program bonyolult adminisztrációját összpontosítsa, összehangolja és meggyorsítsa. Miközben feladatát a rá jellemző szorgalommal és precizitással látta el, figyelemmel kísérte a „fogadóállomások”, a halálgyárak kiépítését is. (Tizenhárom éves koromban jártam Buchenwaldban. Soha nem fogom elfelejteni az iszonyat légkörét, amely a helyből áradt, mert bár már korábban is láttam koncentrációs táborban készült felvételeket, ott sokkal mélyebb hatást tesz a csontig soványodott rabok fényképének látványa az emberre, szinte a húsába vág. Megfoghatatlan volt számomra, hogy ezt az egészet emberi lények hozták létre, és működtették. A fékevesztett kegyetlenség pokoli műhelye számtalan részletből állt össze, ám ha Buchenwaldot említik, én mindenekelőtt három emlékemre asszociálok. Először is a kízókamrára, egy szűk, ablaktalan helyiségre, amelynek falát megfeketedett vérfoltok borították. Ebben mindössze két „berendezési tárgy” volt, egy kicsi, kényelmetlen zsámoly és egy hatalmas husáng. Másodjára egy több méter magas haj-halomra. Végül egy emberbőrből készült lámpaernyőre...)

Eichmann gyakran végignézte áldozatainak a kivégzését, és soha még csak a legkisebb megrendülés sem látszott rajta, ellentétben a főnökével, a „birodalmi vezető” Himmlerrel, aki, amikor a keleti fronton végignézte egy *Einsatzgruppe* „akcióját”, kiborult a sortüzekből egymás után eldőló testek, majd két életben maradt asszony, szenvedése láttán. Eichmann azonban rendületlenül végezte a „munkáját” a megszállt területeken. Ő és beosztottjai az általa kidolgozott – a *Zentralstellék* „tapaasztalain” alapuló – egységes módszertan szerint jártak el Észak-, Nyugat- és Dél-Európában egyaránt. És megkezdődött a nemzetközi szállítmányozás történetének addigi legnagyobb és minden időkre a legszégyenletesebb vállalkozása. A vasúti szerelvények csak gördültek, gördültek Európa legváltozatosabb tájairól a világ legsivárabb fogadóállomásaira a véget érni nem akaró számú halálraitélttel, akiket a halál méltóságától is megfosztottak.

Adolf Eichmann nem kevesebb, mint hatmillió ember kálváriájáért felelős...

A II. világháború sújtotta Európában megszerezni a gördülő állományt komoly szervezési teljesítmény volt. Erre elsősorban a hadiszállítások miatt volt szükség, és folyamatosan – akár menet közben is – módosították a transzportok útvonalát, hogy elkerüljék a szövetségesek által lebombázott vonalszakaszokat. Am a középszerű hivatalnokok mindenre képesek, hogy bizonyítsák saját nélkülözhetetlenségüket. Ha pedig egyben veszedelmes bűnözők is, mint Eichmann, nem ismernek akadályt, amely meggátolná őket alantas feladataik végrehajtásában, mellyel kitűnhetnek a „vezér” és a bandafőnökök kegyeiért versengő társaik közül. Ezt igen jól illusztrálja az a történet, amelyet Eichmann Sassennek adott interjújában mondott el.

Eichmannat berendelték Hitler kancelláriájába, hogy ott találkozzon Brack ezredessel, akit az elmebeteg elpusztításával bíztak meg. A másik náci azt kérdezte tőle, hogy nem tudna-e átengedni a részére néhány vonatot. „Arra gondoltam akkor, hogy íme, itt állok a birodalom legfontosabb helyén, ahonnan éjjel-nappal figyelik minden cselekedetemet, és most ez az alak néhány vonatot kér tőlem, mert el akar intézni egy pár idiotát” – emlékezett vissza Eichmann. Vetélytársának pedig így válaszolt: „Miért nem szól a közlekedési miniszternek, hogy utaljon ki magának vonatokat? Nekem keményen meg kellett ám harcolnom azokért a vonatokért!”

Sok ezer oldalon keresztül lehetne még sorolni azokat a mocskos bűncselekményeket, amelyeket Eichmann elkövetett. Azon a ponton azonban, amikor is egyik náci kollégája elismeréssel „a halál nagy speditőrjének” nevezte, véget ér az eichmanni „fejlődésregény”. Az antihős célja világossá vált, módszerei és hatékonysága négy esztendő alatt teljesen kialakultak, eszközei pedig kiegészültek az európai vasúttársaságok szerelvényeivel. „Szinte futószalagon ment minden.” A marhavagonokban szorongó áldozatok kétségbeesve hallgatták a vonatkerekek csattogását, a haláltáborok gázkamrái teljes kapacitással dolgoztak, a krematóriumokból komor füst és az égett csont, zsír és bőr visszataszító szaga áradt. 1944 tavaszán azonban fel kellett gyorsítani a futószalagot. Nyilvánvalóvá vált, hogy a háború elveszett. Hogy az ingadozónak tűnő szövetséges, Magyarország ki ne léphessen a háborúból, a német csapatok megszállták.

Eichmann csakhamar Budapestre sietett, hogy személyesen vegye kezébe a magyarországi *Endlösung* végrehajtását. Ha valakinek lett volna eddig bármi illúziója azzal kapcsolatban, hogy a nácik programja bármilyen pozitív célra – munkahelyteremtésre, az I. világháború utáni béke igazságtalanságainak felszámolására vagy Németország felemelésére – irányult mindemellett, hogy „bizonyos nemkívánatos tevékenységet is végeznek”, most rá kellett döbbsennie, hogy a mozgalom visszahullott oda, ahonnan indult: krakéler elemek „nemzeti” alapon békés zsidókra támadtak. Ez a náci ideológia kvintesszenciája. Miért kellett még azt a félmillió embert vágóhídra küldeni, amikor a háború már végleg elveszett? Másképp feltéve a kérdést, vajon végső soron nem azért küzdöttek körmük szakadtáig „hazájukért” a keleti, nyugati és déli fronton a német katonák, hogy az Eichmann-féle gazemberek befejezhessék népirtó munkájukat?

A Sassennek adott argentinai interjúban Eichmann a Bécsben töltött időkre emlékezett vissza a legmelegebben. Ez volt az első önálló megbízatása, itt dolgozta ki a módszereit, elismerőleg nyilatkoztak róla a legmagasabb helyeken is. Itt gyönyörködhetett először a neki teljesen kiszolgáltatott emberek kínjaiban. Pályájának későbbi időszakában, amikor sokkal „nagyobb” feladatokat kapott, nem léptették elő. A tömeggyilkosságokhoz egy alezredes is elegendő volt. Ugyanakkor megbízatása szigorúan titkossá vált, nevét nem említették a napi parancsokban, nem élvezhette annak „dicsőségét”, hogy valamely területet megtisztított a zsidóktól. De mindvégig megfelelt az SS-övekre írt kötelezettségnek: „A hűség az én becsületem.”

Persze összességében Eichmann nem lehetett elégedetlen. Pályája során mindvégig kivívta felettesei elismerését, és a középszerű „szakértő” azzal vigasztalhatta magát, hogy a posztjára nem találnak nála alkalmasabb személyt, ezért nem léptetik elő. (Hátborzongató csak belegondolni is, hogy egy „még alkalmasabb személy” vajon hány millióval növelhette volna meg a szörnyű halálozási statisztikát.) Ugyanakkor egy diktatúra középszintű hivatalnokaként az ügyosztálya alá tartozók milliói felett rendelkezett korlátlan hatalommal. Ezzel a korlátlan hatalommal gátlástalanul élt is. És éltette a diktatúrát. Mert a demokratikus ellenőrzést magáról ledobó társadalomban nemcsak egy király van, hanem számtalan kiskirály, aki szépen kiépíti a maga kisbirodalmát, ezáltal érdekeltté válik a nagy rendszer fenntartásában, amelynek viszont ő nélkülözhetetlen tartópillérévé válik. Végtelenül szomorúnak tartom, hogy valaha is – de pláne demokratikus körülmények között – létrejöhetett olyan rendszer, amelynek kulcsfigurái az emberirtás szakembereivé váltak.

Felmerülhet a kérdés, hogy ha a nácik győznek, és valóban sikerül maradéktalanul kipusztítaniuk a zsidókat, utánuk kik következtek volna? Az Eichmann-féle, emberhúshoz szokott falkának melyik népet dobta volna oda Hitler? Vajon kihasználatlanul hagyta volna ezt a hatalmas ráfordítással kiépített iparágat, amellyel saját rendszere alapjait, a társadalmi dühöt, gyűlöletet, könyörtelenséget és agresszivitást fűtötte? Ugyanakkor ezek a szélsőséges indulatok előbb-utóbb belülről vetik szét magát a rendszert. Mint azt számos diktatúra összeomlása mutatta azóta is. A náci „birodalmat” ugyan külső erők döntötték meg, de maga is a saját bukásán munkálkodott. Az a hadjárat, amelyet a zsidók ellen folytatott, anyagi javak, fegyveres erők és szállítóeszközök formájában, rendkívül jelentős erőket vont el a frontról. Márpedig a katonai stratégia porosz atyamestere, Clausewitz is megmondta, hogy mindenekeelőtt a háború célját kell meghatározni, majd annak alárendelni minden eszközt...

Az Eichmann-per nem egy szokásos bűnvádi eljárás volt. Itt egy bűnözők által irányított, velejéig romlott politikai rendszer került a történelem ítélőszéke elé, amelynek ördögi céljaira, és az e célokat hajszoló felelős személyek kilétére és módszereire is fény derült. Egy olyan rendszer, amely a népirtást – a történelem során a háborúk kísérőjelenségeként gyakran előforduló visszataszító jelenséget – kizárólagos céljává, önigazolásának legfőbb kritériumává emelte. Egy olyan rendszer, amely a közalkalmazottak százazreinek tette napi rutinfeladatává az emberek testi és lelki bántalmazását és meggyilkolását. Egy olyan rendszer, amely megcsúfolta az erkölcsöt, és minden állampolgárát bűnök elkövetésére vagy az

azokban való bűnrészességre kényszerítette. De e per világosan megmutatta a világnak azt is, hogy kik voltak azok, akik kényszer hatására cselekedtek, és kik voltak azok, akik „önként, kéjjel öltek és nem parancsra”. Adolf Eichmann *SS-Obersturmbannführer* az utóbbiak közé tartozott. A jeruzsálemi még a nürnbergi pernél is drámaibb fényt vetett a náci által a zsidók ellen – az egész emberiség, az Ember mint utólérhetetlen érték ellen – elkövetett bűnökre. Elítélte Adolf Eichmann, egyszersmind a náci rendszert, azt a bűnszövetkezetet, amelynek keretei között Eichmann tevékenykedhetett. A két per között másfél évtized telt el. És másfél évtized után a világ újra megdöbben és újra tudatosult benne, hogy mi történt.

Legalább is a világon többségben lévő emberek számára, akik nem az államot kezükbe kaparintó bűnszövetkezetek rémuralma alatt kívánnak élni. Az argentinai *Der Weg* az 1950-es években dühödt sajtókampányt folytatott, amellyel a hatmillió ember megsemmisítésének vádját kívánta megcáfolni, mintha az egyenesen zsidó kitalálmány lenne. Ez nem tetszett Sassennek, aki teljességgel jogosnak tartotta az *Endlösung*ot, és az azzal kapcsolatos tényeket is nyilvánosságra akarta hozni. Ezért volt szüksége az Eichmann-interjúkra, hiszen a náci bandita készséggel szállította neki a tények özönét és az olyan „bizonyítékokat”, mint például azt, hogy Németországban a zsidók élezték odáig a helyzetet a „német nép” válaszút elé állításával, hogy vagy azok marad életben vagy a zsidók; mindkettejük számára nincsen hely. Vagy hogy az ördögien romlott nemzetközi zsidóság azért kényszerítette a derék németeket az ő elpusztításukra, hogy azután előterjeszthessék igényüket az önálló zsidó államra. „Pokolian ügyes és igazi zsidó terv volt ez – kanonizálta a gondolatkört Eichmann. – A zsidók hajlandók voltak tulajdon véreiket is feláldozni, csak hogy nemzeti létüket biztosítsák.” És persze – az elmélet végkövetkeztetése szerint – ők okozták a II. világháborút is.

A Sassen-könyv végül nem készült el, csupán az interjúk egy része jelent meg az amerikai *Life* magazinban. Am azóta számos antiszemita kiadvány látott napvilágot, amelyek az Eichmann-interjúk „szellemiségét” képviselik, és jogosnak tartják hatmillió ember elpusztítását. A *Der Weg* nyomdokaiban haladók ellenben cáfolják a holokausztot, és annak kiagyaltásával valamint propagálásával vádolják a zsidókat. Am abban mindkét irányzat képviselői egyetértenek, hogy a „zsidó összeesküvés” felelős minden rosszért, ami manapság is zajlik. Ezek az ostoba kiadványok Magyarországon is megjelennek, és alantas körökben elég nagy népszerűségnek örvendenek ahhoz, hogy megfelelő műtrágyaként hassanak az élénkülő neonáci mozgalmak tagjelöltjeire. Az Eichmann-per után világosan kell látni, hogy Hitler és a náci bandavezérek maguk sem hittek a fajelméletben, csak felismerték félelmetes alkalmazhatóságát, amely az emberi ösztönvilág legmélyébe vezet, és amelyre rátapintva a „karizmatikus” vezető hipnotizálhatja a maga köré csődített tömeget, amely azután – legsötétebb terveik végrehajtásában is – készséges rabszolgaként szolgálja bűnöző vezéreit. Bizonyos vagyok abban, hogyha bármely hazai neonáci vezetőt megkérdeznék arról, helyesnek tartja-e az iskolás gyermekek kábítószerrel való bevetését, akkor azt fogja válaszolni, hogy az fürtelem, és azokat a gazembereket, akik ilyesmivel foglalkoznak, a legszigorúbban meg kell büntetni. Az egyetértés légkörében tehát fölvethető a kérdés, hogy az illető a náci eszmék öntudatlanul elkábított híve, vagy azok tudatos terjesztője, és ugyan mit szólna ahhoz, hogyha őt pusztán azon az alapon ítélnék nemkívánatos, majd alsóbbrendű, végül megsemmisítendő elemnek, hogy magyar.

Petőfi Sándor levele Kossuth Lajoshoz

Debrecen, december 24. 1848.

Tisztelt Polgártárs!

Nem kérek bocsánatot alkalmatlankodásomért, mert nem a magam, hanem a haza érdekében írom e

levelet. Mindenki látja, s Ön legjobban, hogy egynek vagyunk legnagyobb híjában, a vezéreknek. Ha sejtésem nem csal – s az én sejtéseim nem szoktak csalni –, bennem van annyi erő, hogy ha pályám nyílik, egyike leszek azon vezéreknek, kiknek Magyarország szabadságát fogja köszönni. Azért kérem Önt, nevezzen vagy neveztesen ki engemet őrnagynak, hogy minél előbb saját számadásomra és felelősségemre játszhasam a hazamentés nagy tragédiájában. Nevezzenek ki azon táborhoz, mellynek legnagyobb és legnehezebb tennivalói lesznek, mert az én erélyem és bátorságom ott éri tetőpontját, ahol mások kétségbeesnek. Legrosszabb esetben, ha a fatum könyvébe más volna írva, mint az én szívembe, szaporítani fogom azok számát, kik, ha életökkel nem hozhattak is hasznot a hazának, legalább halálukkal becsületére váltak. Ismétlem: e kérelmemre semminemű önérdék, egyedül a hazaszeretet ösztönzött. Ha ambícióból tenném ezt, millyen nyomorú ambíció volna az, hogy valaki őrnagyságért folyamodjék, ki máshol, mint én a költészetben, már régen generális. És épen ez, eddig kivívott nevem kezeskedik afelől, hogy könnyelműen, komolyabb megfontolás nélkül bizony nem akarhatok olyan helyet foglalni el, hol eddigi szép híremet tönkre teheti a balsors. Őszintén nyilatkoztam, mintha magammal beszéltem volna, meg levén győződve, hogy ha egyebet nem tesz is Ön, legalább nem fogja balra magyarázni soraimat. Ha jobbnak látja Ön kérésemet nem teljesíteni, szolgálni fogok a hazának, mint kapitány, vagy ha ezt is elveszik tőlem, mint közkatona. Ha pedig kinevez Ön őrnagynak (de honvédekhez, nem pedig nemzetőrökhöz), arra kérem, hogy ez januárius 1-jén történjék. Én csak februárius 1-jén mehetek rendeltetésem helyére, de igen ohajtom, hogy kineveztetésem az év első napjára essék, minthogy az születésem napja. Én nagyot tartok az illy kicsinységek felől. Isten önnel!

tisztelő polgártársa
 Petőfi Sándor
 kapitány a 28-ik honvéd-zászlóaljnál

[Címzés:] Kossuth Lajos polgárnak tisztelettel, *Pesten*

Ballai László: Csokonai és Mozart

Csokonai Vitéz Mihály hatalmas életművében egyetlen egyszer sem említi Wolfgang Amadeus Mozartot. Pedig korának legműveltebb magyar emberfője bizonyosan találkozott a zene koronázatlan királyának nevével és alighanem műveivel is. Különben miért fordította volna le magyarra a *Varázsfuvola* szöveggönyvéül szolgáló – önmagában azonban csak közepesre sikeredett Schikaneder-színművet – *Boszorkánysíp* címen? Ha ismerte is a nagy nevet és néhány köréje szövődött legendát, zenéjét aligha hallhatta hozzá illő zenekar – és nem holmi kocsmai cigánybanda – előadásában. Ugyanis csárdai használatban is forogtak a nagy bécsi zeneszerzők művei, mint például az a Haydn-dal, amelynek zenéjére előadták az egyetlen, még a költő életében népszerűvé vált verset, *A reményhez*t. Miközben azonban büszkeséggel tölthet el bennünket, hogy Magyarországon a XVIII. század végén és a XIX. század elején a világ legszínvonalasabb zenéit játszották, e koncertekre a főúri palotákban került sor, amelyek kapui Csokonai Vitéz Mihály előtt egész életében zárva maradtak.

Pedig nagy kár, hogy Csokonainak nem adatott meg, hogy megismerkedhessen Mozart zenéjével, mert bizonyos, hogy az mélyen megindította volna, és termékenyítőleg hatott volna a költészetére is. Nem mintha Csokonai Vitéz Mihály bármivel is adósa maradt volna az utókornak, de az egész életében a saját művészetét egyre tökéletesebbre csiszolni akaró mester hallatlan lelkesedéssel fordulhat egy más művészeti ágban tevékenykedő kongeniális társa felé, akitől további inspirációkat nyerhet – mint az Liszt Ferenc esetében számtalanszor bekövetkezett.

És mégis van valami mozarti Csokonai Vitéz Mihály életművében.

Már a két génusz életútjában is érdekes párhuzamokat lehet fellelteni. Mindketten csodagyermekek voltak. Apáik korán felfigyeltek rendkívüli képességeikre, és nagy figyelmet fordítottak a nevelésükre. Már ifjú korukban több idegen nyelvet megtanultak. Sokat utaztak. Bámulatos gyorsasággal és könnyedséggel dolgoztak, amely nem vált kárára annak a hatalmas művészi szintézisnek, amely életműveikben létrejött. Mindkettejüknek útjába került egy idősebb „mester”, akit középszerűsége megakadályozott abban, hogy felismerje a nagyságukat, így művészi előmenetelüket – csupa jó szándékból – hátráltatta. Életük utolsó szakaszában anyagi szükség és el nem ismertség között hányódtak. Végül mindketten – külső felkérésre alkotott – halotti búcsúztatóval zárták le életművüket, amelyek voltaképpen saját rekviemjeikké formálódtak.

E párhuzamok azonban még élesebb fényt vetnek a hatalmas különbségekre. Mozart alig hatévesen már Bécsben Mária Terézia ölébe ülhetett és Európa koncerttermei ünnepelték, Csokonai legfeljebb – a Debrecen környékén ismerős – Földi János költő és botanikus gráciáit fogadhatta, népszerűsége pedig csupán a debreceni kollégium diáksága körében bontakozott ki. Leopold Mozart maga is kiváló muzsikusként – felismerve fiában a zenész, majd a zeneszerző génuszt – Wolfgangot tudatosan a sikeres zenei pályára nevelte. Csokonai József, Figarót jócskán meghaladó szellemű borbélydoktor azonban – aki maga is naplót vezetett, amelyben elmúlt idők legendái találkoztak kora eseményeivel – Mihály fia előmenetele érdekében pusztán annyit tett, hogy beíratta a debreceni kollégiumba, vállalva az oktatás nem csekély költségeit. Tizenkét éves korában a kis Csokonait már városszerte ismert költőként említik, ám ekkor az atya – mielőtt további bizonyosságát adhatta volna, hogy milyen áldozatokra képes fia haladásáért – meghalt. Mozart az olasz nyelvet Itáliában, a franciát pedig Franciaországban sajátíthatta el, míg e nyelveket Csokonai a debreceni kollégium könyvtárában tanulta meg. Mozart bejárta Európát, tizennégy éves korában már a pápai Aranysarkantyú-rend lovagja volt, akit a szentatya magánkihallgatáson fogadott. Csokonai sohasem hagyta el Magyarországot, amelyet jórészt gyalog járt be, hírnevét pedig egész életére beárnyékolta, egyben egzisztenciáját is kilátástalanná tette, hogy huszonekét éves korában kicsapták a debreceni kollégiumból. Salieri – aki természetesen nem gyilkolta meg Mozartot, hogyan is írhatott pusztá sikervágyból drámát erről bárki is – nem szerette vetélytársát, és bár mindent elkövetett, hogy tanítványai, így Beethoven és Schubert zenéjéből kigyomlája a mozarti „elhajlásokat”, még udvari karmesterként sem vethette gátját, hogy Mozart művei megkapják az őket megillető első helyet Ausztria és Európa koncert- és operapódiumain. Ezzel szemben nálunk a magát Magyarország legfőbb irodalmi tekintélyévé kinevező Kazinczy Ferencnek sikerült első igazán nagy – csak Petőfihez, Adyhoz és József Attilához mérhető – költőnk páratlan életművét befekettítenie, és az érdektelenség máig tartó poklába taszítania. Végül a pénz. Csokonai nagyon takarékos volt, de alig keresett valamit. Mozart ugyan fejedelmi honoráriumokat söpört be megrendelésre írt műveiért, de azokat fejedelmi módon költötte is el, például nem habozott Bécsből bérkocsin áthajtani Prágába.

Miben áll tehát – ahogy én gondolom – Csokonai művészetének mozarti jellege? Egyáltalán mit jelent a „mozartiság”? Mert ez nem is olyan egyértelmű. És nemcsak azért nem, mert a génuszt nehéz megragadni, hanem mert a nagy emberekkel kapcsolatban a törpelelkűek szívesen jönnek elő újabb és újabb hajuknál fogva előrangotott elméletekkel. A minap például a budapesti *Don Giovanni* bemutató kapcsán, azt hallottam, hogy ennek az operának azért jó a témája, mert végül is nem a nők körül forog, és Don Giovanni valójában nem egy cinikus gazember, hanem egy szeretnivaló figura. Szerintem teljesen nyilvánvaló, hogy annak a férfinak, akinek „csak Spanyolországban ezerhárom” szeretője volt, a szoknyák határozzák meg az egész életét, amelyben nem a magas értékeket kutatja, hanem a léha élvezetek után fut. Tehát akkor is csak egy züllött kalandornak nevezhetnénk, ha nem tudnánk róla, hogy – éppen az opera elején – gyilkosságot is elkövet. Ha van valami, ami a kalandor-legendáriumból mítoszi magasságokba emeli a figurát, az sorsának vállalása, ettől azonban még démonibbá válik a személyisége. Nem Don Giovanni szeretetreméltó tehát, hanem az a mód, ahogyan alakját Mozart megformálja.

És itt következik „mozartiság” egyik legáltalánosabb leegyszerűsítése. Hogy zenéjét a rokokó bájjal azonosítják. Hogy Mozart mindig vidám, soha nem tud igazán szomorú lenni, még a tragikus műveit is áthatja valami „csak rá jellemző könnyedség”. A „rokokó Mozart-elmélet” apologetái azután egy kitűnőnek vélt példát is fel szoktak hozni arra a korra, amelyben senki nem tud igazán szomorú lenni. Amikor meghalt Madame Pompadour, titokban csempészték ki a saját palotájából, nehogy megzavarják az ott zajló mulatságot. Ez pedig maga a leggátlástalanabb cinizmus, amely a rokokó „báj” mögött van. Mozart művészeté egyáltalán nem cinikus, sőt éppen hogy leleplezi kora cinizmusát, mint azt a *Così fan tutti*-ban, a *Figaró házasságában* és a *Don Giovanni*-ban teszi. Bőven lehetne még sorolni és boncolgatni a félreértelmezéseket vagy sztereotípiákat, melyeknek az a közös jellemzője, hogy valamilyen találónak

vélt részlet felől közelítenek Mozarthoz.

Pedig Mozart művészetének legszembetűnőbb vonása az egyetemesség. Egyfelől abban az értelemben, hogy korának minden zenei tudását beolvasztotta muzsikájába, mégis teremtő eredetiséggel szólalt meg már igen ifjú korában is. Másfelől mindent ki tudott fejezni a zenével és mindent ki is fejezett, megteremtve ezzel egy olyan hatszázhuszonhat műből álló új világot, amely azóta is egyik legfőbb menedéke a felüdülést, szórakozást, vigasztalást vagy reményt vágyó emberi szellemnek. Végül pedig egyetemes a műfaji változatossága, esztétikai rétegzettség és eszmevilága felől tekintve, hogy nevezetesen létezik olyan ideál, amely az emberi világ minden piszka, aljassága és fájdalma felett ott lebeg. Ez az egyetemes ideál a „mozartiság”, amellyel csak megtisztult lélekkel, tiszta szívvel lehet azonosulni.

Ezt az ideált Csokonai Vitéz Mihály is megtalálta – meg is kellett találnia, mert egyebe sem maradt az életben, mint a saját poétai „köztársasága”, amelyben ő volt „a konzul és a szenátus”. Csokonai szabadságnak, a szellem szabadságának nevezte ezt az ideált, amelyet a legszörnyűbb elnyomás időszakában – mint a magyar jakobinusok kivégzésével kezdődő két évtizedben – is féltve kell őrizniük a legkiválóbbaknak. Csokonai egyetemessége ugyanazon forrásból táplálkozik, mint Mozarté: a felvilágosodásból. Csak míg Mozart e fényességes eszmék diadalkorában, illetve az abból kompilált „felvilágosodott abszolútizmus” időszakában élte le csaknem teljes életét, Csokonai mindössze tizenöt éves volt, amikor a felvilágosodásból logikusan következő francia forradalom kitörése a forradalmat tápláló eszmekörrel szemben is kiváltotta minden monarchia tiltó lépéseit. Még az olyan „felvilágosodott” uralkodók is megriadtak a francia enciklopédia hatásától és a polgárjogoktól, mint II. József és II. Lipót.

Csakhogy egy serdülő ifjú szellemét nehéz az engedelmesség palackjába visszazárni, különösen, ha már az életet jól ismerő apa nem él. Mozart soha nem ártotta bele magát a politikába – Csokonai élete csupa politika. Már apjától és annak naplójából is a magyar szabadság, a Rákóczi-eszmény iránti lelkesedést – egyszersmind a háromszögletű kalpag gyűlöletét – örökölte. Élete kritikus korszakában azonban nem állt mellette a bölcs szülő, aki megmagyarázta volna, hogy mi a különbség az eszmények és a politikai mozgástér között, különösen abban a helyzetben, amikor Magyarország trónjára az egyenesen ostoba – tehát minden újtól tartó, ezért szélsőségesen reakciós – I. Ferenc lépett. Ezidőtt az európai monarchiák már élethalálharcot vívtak a francia forradalmi csapatokkal (miután a jakobinusok lefejeztették XVI. Lajost és Mária Antoinettet, I. Ferenc nővérét). Csokonai pedig szépen bekapcsolódott a magyar jakobinus mozgalomba. Lelkesedését, bátorságát csak csodálhatjuk. Ám naivsága felett is sajnálkoznunk kell, amely talán a mozgalomhoz szintén csatlakozó költői „atyamestere”, Kazinczy hibája is. A polgári változás szükségességét a magyar társadalom nagy tömegei – de különösen a vezetői, a maradi nemesek – egyszerűen meg sem értették, ráadásul a „mozgalom” irányítója egy zavaros fejű, visszataszító alak, aki kilépett besúgó volt. Csokonai az 1795. évi tavaszi legációja során ellátogatott Budára is – ahol semmi hivatalos dolga nem volt –, és megjelent Martinovics és társai kivégzésén is. Bizonyosra vehető, hogy ez a momentum vezetett az ellene korábban lefolytatott, és enyhe ítélettel lezárt fegyelmi eljárás valóságos koncepcióssá perré duzzasztásához, valamint a debreceni kollégiumból való kicsapásához és örökre kitiltásához onnan.

És mit tett ekkor Csokonai? Megpróbált „a semmiből világokat” teremteni. De vajon tényleg a semmiből, nem pedig a mozartinak nevezhető egyetemes ideálból? Költői műve a világirodalom ma is utolérhetetlen magasságaiba emeli. Ezt persze az elmaradott Magyarországon – kevesek kivételével – mind a mai napig nem ismerték fel. Míg Mozart hírneve és műveinek játszottsága egyre nő, addig Csokonairól Magyarországon alig tudnak valamit. Aki hallott róla, az általában elintézi azzal, hogy írt egy-két jópofa verset, de semmi különös. Amikor azután ezeknek a jól értesült honfitársaknak elkezdtem magyarázni, hogy a „jópofaságon” túl mit is érdemes tisztelni Csokonaiban, döbönt érdeklődés támad: Igen? De hát én ezekről még csak nem is hallottam.

Mert sokan arról sem hallottak, hogy Csokonai életművén egyenesen Kazinczy és bálványozója, Kölcsey – a géniusz meg nem értéséből fakadó – nagyon súlyos kritikájának átka ül. Vélekedésüket irodalmáraink nemzedékről nemzedékre örökítették tovább. Még Szerb Antal is azt írta róla: „Alig van Csokonainak olyan verse, amelyben valami faragatlanság, valami rossz szó, valami neveletlen hasonlat meg ne bántaná az embert.” Lehetetlen nem felfedezni e vélekedésben a korabeli magyar irodalom fővezére, Kazinczy ítéletét: „Csokonai minden bizonnyal igen jó fej, és a legszerencsésebb poétai zseni volt; de ki nem látja azt, hogy sok munkája merő szemét?”

Legnagyobb témaagazdagságú, legkiemelkedőbb formakultúrájú univerzális költőnk, hazánk első – és talán egyetlen – mozarti jelenségének emléke így lett bepiszkolva. Természetesen külön tanulmány

tárgya lehetne a folyamat leírása, amelynek során az „atyamester” fokozottan és egyre bőszebben fordult „tanítványa” ellen, aminek a bemutatása nem is maradhatott ki a Csokonai életéről írott *Rettenetes csend* című regényemből sem. Itt mindenesetre leszögezhető az, hogy Kazinczy egyáltalán nem figyelte fel a Csokonai-életmű mozart jellegére. Alighanem a mozartiség maga is ismeretlen maradt előtte. Csokonai teljes életművét sem ismerhette, csak annak töredékét (sértődöttségének egyik oka éppen az volt, hogy az anya, Diószegi Sára nem volt hajlandó elküldeni részére az általa megőrzött, illetve összegyűjtött kéziratokat, hogy azokat „kijavíthassa”).

Pedig a jövő nem Kazinczyt igazolta, akár ha a Petőfi népiességét előrevetítő *Estve jött a parancsolatot*, vagy a jóval Kölcsey *Vanitatum vanitasa* előtt keletkező – és annál mérhetetlenül színvonalasabb – filozófiai költeményt, a *Halotti verseket* vagy a már a József Attila-i metaforát megjelenítő *Dr. Földiről egy töredék* című verset idézem:

„Látod-e melly kicsiny itt a föld, félrésze vizekkel
Béfolgalva setét zöldes, félrésze világos,
S mint félérésű citrom hintálva tulajdon
Terhe nyomásától, lóg a nagy semminek ágán.”

Csokonai esetében a teljes életmű ismerete különös fénnel vonja be minden egyes munkáját, és igen jól felismerhetővé teszi azt az egyetemességet, amelyet Mozarttal kapcsolatban felvettem. A Kazinczy által kifogásolt „szolgadiák jelleg” vagy „szemetes plánumok” az életmű vége, a *Halotti versek* felől szemlélve egészen más jelentést kapnak – amint Mozart látszólag céltalanul szórakoztató zenécskéi is a *Requiem* dimenziójából. A vidámság – csakúgy, mint Mozartnál – az életmű előrehaladtával egyre mélyebb dimenziókat kap, és Csokonai a *Tempefőiben* vagy a *Karnyónéban* ugyanúgy felmutatja a tökéletesen kiürült világot, amelyet csak a cinizmus és az önérdek mozgat, mint Mozart a *Figaróban* vagy a *Don Giovanniban* – miközben közönsége a hasát fogja nevetében. Míg jóízűen hahotázunk azon, hogy „az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon”, a „bolond” Csokonai konok türelemmel építi fel életművét anélkül, hogy abba – vagyis a művészetbe mint egyetlen igazán lehetséges létformába – vetett hite a nyomor és a betegség közben egy percig is meginogna. Erre a teljesítményre csak a legnagyobbak képesek, mint Mozart.

Csokonai a keresetlen természetességével, mindhaláláig megőrzött diákosságával – a Kazinczy által bálványozott, „fentebb stílt” képviselő beporosodott költőkkel szemben – mindmáig élvezetes, friss és aktuális műveket alkotott. És nemcsak ebben emlékeztet a hatalmas bécsi mesterre, hanem a nagy, egész életművet összefoglaló költői eszme és jellem kialakításában is, amelyhez a „kései nyom” bámulatát méltán kiváltó, ugyanakkor az emberfeletti nehézségekkel is dacoló művészi út vezet. Ennek summája legyen egy idézet a *Magánosság*hoz című költeményből:

A lenge hold halkal világosítja
A szőke bikkfák oldalát,
Estvéli hús álommal elborítja
A csendes éjnek angyalát.
Szelíd Magánosság! az illy helyekbe
Gyönyörködöl s mulatsz te; ah, ezekbe
Gyakran vezess be engemet,
Nyugtatni lankadt lelkemet.

Te a királyok udvarát kerüld,
Kerüld a kastélyokat;
S ha bévétódsz is, zsibbadozva szüld
Ott a fogyasztó gondokat.
A félelem s bú a vad únalommal
Csatáznak ott a tiszta nyugalommal.
A nagy világ jótétedet
Nem tudja s útál tégedet.

Délibáb

Móricz Zsigmond: Karácsonyi ének

Ragyogó hóba borult a kis falu.

Gyönyörű karácsony este volt. Az égen rettentő csillag, mint amikor tavaszi hajnalon a réten a fűszálak hegyén csillog a harmat. A kis falu megbújt, és a parányi házakban boldogtalan, szegény nép tanyázott.

De két legénynek ez az este volt a szüretje. Páva Sajó volt az egyik, a másik Balog. Sok, sok éven át, kisiskolás koruk óta ők voltak a karácsonyesti kántálók. Olyan hangjuk volt, mint az érc-síp, s náluk nélkül nem is volt karácsony este a kis kálvinista faluban. Még aratáskor is emlegették, hogy az a karácsony, amikor Páva Sajó, meg a Balog rázendít, hogy: Mennyből az angyal.

Az idén nehezen is várták, mert ez az év nemcsak a gazdagokra rossz, hanem a szegényekre is. Ha a gazdának nincs, a munkás koplalja meg. Csizmát akartak fejeltetni a kántálási pénzből, mert most csak úgy szortyogott a hólé a lábukon. Meg egy üveg bort is vinnének haza az édesnek, hogy legalább hadd érezzék, hogy itt jár az Isten angyala.

De ahogy elindultak az énekes útra, már néhány házzal előttük erős hangok fújták a karácsonyi zsolozsmát.

– Ki lehet az – döbönt a két legény. Mikor az első ház eresze alá beállítottak s rázendítették, hogy Mennyből az angyal... – kijött a gazda ingujjban a tornácra s azt mondta:

– Nohát, ti is itt vagytok? Itt jártak már a cigányok, megvolt a karácsony. Elvitték a kenyeret.

– Milyen kenyeret?

– Nem kértek pénzt, csak egy kis kenyeret.

A két fiatal legény elvörösödött a sötétben s úgy kullogtak ki az udvarról, mint a megvert kutyák.

A cigányok már megint egy házzal tovább énekeltek. Hallgattak sötétben, szédülve.

– Mék lehet az?

– A Buga...

Jól van. A nyáron is elvállalt előlem egy fairtást egy kis kenyérért. Csak voníts.

Azért még bementek a következő házba. Ott is rákezdték.

Kijött a gazdasszony.

– Ki az?... Tik vagytok, Páva Sajó,.. Ej, ej... Jó van na. Nem híjta be, mint tavaly őket, hogy megkínálja mézes borral és fonott kaláccsal. És nem adott pengőt, csak egy-egy tízfillérest nyomott a markukba.

– Jaj fiaim, szegények vagyunk az idén. Szegény a világ.

Nagyon le voltak törve, nagyon szégyellették magukat: Hogy ezek a cigányok...

Már látszott, hogy itt az idén nincs aratás. Nincs most karácsony. Meghalt a Krisztus.

Lassan kullogva mentek előre a hóban. Szédült a fejük, és most elkezdtek érezni, hogy a hólé hidegedik a lábukon. Már a kapca fagyni kezdett. Ha nincs meleg az ember szívében, a fagy is kifog rajta.

A cigányok meg csak vonítottak valahol, hogy: Mennyből az angyal. Bementek a kocsmába s egy-egy pohár pálinkát ittak a harminc fillérjükön, amit ma kerestek. Ez egy kicsit felfrissítette a vérüket, s megokosította a fejüket.

– Na, próbáljuk meg mégeccer.

Nagy portára mentek. Nagy tölgyfakaput nyitottak be. S a kutyák majd lehúzták őket.

Mennyből az angyal...Eljött hozzátok...

– Már megint itt vannak ezek a cigányok? – nyitott ki a gazda. – Vagy tik vagytok Páva Sajó?

– Mink vagyunk gazduram.

A gazdasszony azonban kiszólt.

– Hogy nem szégyellik ilyen nagy legények. Nem való a mán csak a cigányoknak.

A két legény meg volt halva. Birtokháborítás történt. A vérük kigyúlt. Utána a cigányoknak.

Éppen jöttek ki sustorogva egy udvarból, mikor elérték őket.

Marakodva számolták a kapott alamizsnát.

– Hé – kiáltotta Sajó Pista.

A vezető cigánylegény, a Buga, hetvenkedve mondta:

– Nekünk is eljött az angyal!

– Nohát, ha eljött, el is visz! – ragadta torkon Páva Sajó.

– Én is ember vagyok, értem is meghalt a Krisztus.

– Hát akkor te is meghalsz érte, bűdös cigány. Te eszed el a faluba a mi kenyérünket!

Volt ott egy sövénykerítés, abból egy karó törött a Páva Sajó kezébe.

– Én is tudok énekelni karácsony éccakáján – rikácsolt a cigány.

– Meg is fogsz döglenni karácsony éccakáján.

S a két legény agyonverte a két cigányt, s azok ott maradtak a szép, fehér hóban, a csillagok ragyogó koronája alatt, karácsony éjszakáján.

1931

Ady Endre: B.U.É.K.

a Sátán

Ártatlan kisdedek, még csak nem is koalíciósak, az esztendőők, akiket a leghatalmasabb Heródes, az Idő, halomra gyilkoltat. Az esztendőők nem tehetnek róla, hogy ők esztendőők, de az ember megcsinálta őket, tehát vannak. Vannak, gördülnek egymásra, s akik élnek, sírfáknak szúrják le őket szomorú sírdombokra. Testvérek, emberek, magyarok, sírásók, jelöljük meg az új sírfákkal halottjainkat. Sok-sok sírfát kell faragtatnunk az 1907-ből, mert sok a halottunk. Talán mi se élünk, akik élünk, s újév reggelén öntagjainkat tapogatjuk csodálkozva. Valóban mink vagyunk-e avagy kajla ön-figurák, akiket szilveszter éjszakáján öntöttek? S ez a bús ország, ez a Magyarország, valóban ország-e még vagy egy nagy ónos tál? Ha van külön magyar Sátán is, az ma éjjel nagyokat fog kacagni a sírok között.

*

Ha csakugyan élünk, vigasztaljuk egymást, akik élünk vagy azt hisszük, hogy élünk, Magyarországon. Igyunk egy kis mámort, s találjunk ki valami derítő, jó mondást. Itt van kéznél különben a régi, s mintha egyenesen a mi használatunkra készült volna. Tehát: nehogy azt merészkedje várni valaki, hogy jobban lesz az, ami van. B. Ú. É. K. itt még sokáig vagy már örökké csak rosszabbul lesz minden. Ezt azonban hallgassuk el, ha eldugott, Isten háta mögötti magyar falvakban járunk. Ahol bírják még az atyafiak, ahol hisznek, ahonnan még nem vándoroltak ki, s ahol a Kossuth-nótát éneklük. Ha valahol még hitet látunk, hívő embereket, Krisztus halászeit, örülünk és hazudunk. Akkor hal meg Magyarország, amikor Biharban, Harsányban, az egyetlen, az utolsó negyvennyolcas paraszt is azt fogja látni, amit mi. Mert mi, romlott úrfélék, beleszokunk minden rosszba, minden változásba, aljasságba. De mit fog csinálni az a derék s Amerikába nem vándorlott Kis Tuskó János, ha látni fog?

*

A Sátánnak, ha van külön magyar Sátán, s ha kacagni fog, igaza lesz. Tavaly már, ilyen tájban, kacagott egy nagyot, de akkor még nem kellett mindenkinek meghallania a kacagását. Ma éjjel hallani fogjuk mindnyájan, s Kossuth Ferenc csúzos fájdalmai nem fájnak úgy nekünk, mint ez a kacagás. Bethlen, Bocskai s a Rákócziak kuruc bélyeget sütöttek a magyarra. Majtény után majdnem úgy kacagott a Sátán, mint ma fog. Egészen Kossuth Lajosig hihették Bécsben s az egész világon, hogy csak a két krajcárért mérges a magyar. Ha a két krajcárkat elébe dobják, nagyot hasal, mint a nápolyi koldus, avagy a konstantinápolyi vámhivatalnok. Kossuth Ferenc úr mérnök, mérje ki az időbeli távolságot Rákóczi és Kossuth között. Legalább ennyi időre beföllegzett itt mindennek, ami magyar cél.

*

Szövetkezhettek volna Kossuth úr Garamiékkel, Bokányiékkel, ha azok elfogadják; Vázsonyival, Achimmal és akárkivel, aki folytatása a negyvennyolcnak. Ő odaadta magát a muszájból visszánemzetiesedett, klerikális mágnás-tábornak, a dzsentrinek, a senkiknek. Annak a vegyes tábornak, melynek illata pacsulinak, tömjénnek, tömjénes fokhagymának, bagariának és bocskornak az illata. Tavaly még hittünk annyit legalább, hogy nem olyan hitványak, mint amilyeneknek látszanak azok, akik a fejünk fölé kerültek. Ma már tudjuk: a helytartóság idejében nagyobb úr volt Béccsel szemben a magyar, mint ma. Beleharaphat ösztövérnél ösztövérebb lábszárunkba minden kutya. Politikában, társadalomban ránszabadult az a balkáninál balkánibb csorda, melyet a Tisza-rendszer legalább karámban tudott

tartani. Koldusabb még a Rákóczi-szabadságharc avagy a múlt századeleji devalváció idején se volt ez az ország, majdnem azt mondtuk: provincia.

*

Kossuthnak van egy Szterényije, egy túlságosan talentumos, vallástváltott úr. Ez fog Magyarországból industriális, új Magyarországot csinálni. Wekerle híres megbízhatósága fog bennünket pluszokkal dolgozó, jóhírű céggé tenni. Darányi menti meg a magyar népet, s Kalksburg róm. kat. Schöngestje, Apponyi csinál itt nemes, európai, magyar kultúrát. Andrássyra, haha, Andrássyra van bízva a magyar demokrácia jövője és sorsa és sok minden egyéb. Polónyi Günthere csinálja majd itt meg az angol igazságszolgáltatás magyar mását és presztízsét, Jekelfalussy hozza a magyar vezényszót, a horvát miniszter István király egységes birodalmát, s Zichy Aladár nyomja minderre a liberális pecsétet.

*

B. Ú. É. K., nagyon víg újesztendőt kapott megint, soha ilyen, Magyarország. Ez nem volna minden baj, de attól félünk, hogy ezt hamar megtudják Nagyszalontán, Harsányban és Érmindszenten is. És akkor jön a teljes összeomlás, ha a mai naivok, sőt a mai gazemberek is csalódní fognak. Mindezeket nekünk, a külön magyar Sátán súgta, amely van olyan külön- és önálló, mint Kossuthék jóvoltából a magyar vámterület, sőt jegybank lesz harminc-ötven-száz éven belül. Aki nem írja alá a Sátán jóslatait, az csak higgyen tovább. Magunk is annak örülnénk legjobban, ha ebben a szerencsétlen országban volnának, maradtak volna még elegenden, akik hisznek.

Budapesti Napló 1908. január 1.

Petőfi Sándor: Isten csodája

Ameddig a történet csillaga
Röpíti a multakba sugarát:
A szem saját kezünkben mindenütt
Saját szívünkre célzó gyilkot lát,
S ez öngyilkos kéz hányszor szálla ránk!...
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

Igy hordozunk sok százados sebet,
Keblünk soha be nem gyógyúlhatott;
Mérget kellett mindenkor innia,
Ki sebeinkre önte balzsamot.
Valami rossz szellemtől származánk!
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

S míg egymást martuk szennyes koncokért,

Mint a szeméten a silány ebek,
Azt vettük észre csak, hogy ezalatt
Az oroslánok itt termettenek;
Jött a tatár, jött a török reánk.
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

Ott foly Sajó... oly görbén kanyarog,
Mint ember, aki görcsben haldokol;
Ott haldokoltunk, vérünk ott szivá
Az óriási nadály, a mogul,
S holttesteinket fölfalá a láng!
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

S ott van Mohács... ott nyomta a királyt
Sárkoporsóba páncéla s lova,
S készült számunkra a ledőlt király
Kardjából a rettentő zabola,
Melytől még most is ég és vérzik szánk!...
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

Mi lesz belőlünk?... ezt én kérdezem,
De mily kevesen gondolnak vele.
Oh nemzetem, magyar nép! éltedet
Mindig csak a jó sorsra bízod-e?
Ne csak istenben bizzunk, mint bizánk;
Emberségünkben álljon fönn hazánk!

Szalkszentmárton, 1846. január

Petőfi Sándor: Karácsonkor

Énhozzám is benézett a karácson,
Tán csak azért, hogy bús orcát is lásson
És rajta egy pár reszkető könyűt.

Menj el, karácson, menj innen sietve,
Hiszen családok ünnepnapja vagy te,
S én magam, egyes-egyedül vagyok.

Meleg szobám e gondolattól elhül.
Miként a jégcsap függ a házeresről,
Ugy függ szívemről ez a gondolat.

Hej, be nem így volt, nem így néhanapján!
Ez ünnep sokszor be vigan viradt rám
Apám, anyám és testvérem között!

Oh aki együtt látta e családot,
Nem mindennapi boldogságot látott!
Mi boldogok valánk, mert jók valánk.

Embert szeretünk és istent imádtunk;
Akármikor jött a szegény, minálunk
Vigasztalást és kenyeret kapott.

Mi lett a díj? rövid jólét multával
Hosszú nagy inség... tenger, melyen által
Majd a halálnak révéhez jutunk.

De a szegénység énnekem nem fájna,
Ha jó családom régi lombos fája
Ugy állna még, mint álla hajdanán.

Vész jött e fára, mely azt szétszaggatta;
Egy ág keletre, a másik nyugatra,
S éjszakra a törzs, az öreg szülők.

Lelkem szülőim, édes jó testvérem,
Ha én azt a kort újlag megérem,
Hol mind a négyünk egy asztalhoz ül!...

Eredj, reménység, menj, maradj magadnak,
Oly kedves vagy, hogy hinnem kell szavadnak,
Ámbár tudom, hogy mindig csak hazudsz...

Isten veled, te szép családi élet!
Ki van rám mondva a kemény ítélet,
Hogy vágyam úzzön és ne érjen el.

Nem nap vagyok én, föld és hold körében;
Mint vést jelentő üstökös az égen,
Magányos pályán búsan bújdosom.

Pest, 1846. december

Charles Baudelaire: Az ablakok

Aki kívülről néz be egy nyitott ablakon, sohasem lát annyit, mint aki csukott ablakot néz. Nincs mélyebb, titokzatosabb, termékenyebb, homályosabb és káprázatosabb dolog, mint egy gyertyafényes ablak. Amit napvilágnál láthatunk, mindig kevésbé érdekes, mint ami egy ablaktábla mögött történik. Abban a fekete vagy ragyogó lyukban él az élet, álmodik az élet, szenved az élet.

A tetők hullámain túl egy érett, már ráncos, szegény asszonyt pillantottam meg. Mindig valami felé hajlik, és nem jár ki sohasem. Arcából, ruhájából, mozgásából csaknem semmiből újra felépítettem e nő történetét vagy inkább legendáját, és néha sirva elmesélem magamnak.

Lett volna szegény és öreg férfi, az övét éppoly könnyen felépítettem volna.

És lefekszem, büszkén, hogy én úgy éltem és szenvedtem másokban, ahogy saját magamban.

Talán azt mondják rám: – Biztos vagy benne, hogy ez a legenda az igazi? – Mit érdekel, hogy mi lehet a rajtam kívüli valóság, ha segített élnem, éreznem, hogy vagyok, és hogy mi vagyok?

Szabó Lőrinc fordítása

Csokonai Vitéz Mihály: A magánossághoz

Áldott Magánosság, jövel! ragadj el
Álmodba most is engemet;
Ha mások elhagyának is, ne hagyj el,
Ringasd öledbe lelkemet!
Öröm nekem, hogy lakhelyedbe szálltam,
Hogy itt Kisasszondon reád találtam,
E helybe andalogni jó,
E hely poétának való.

Itt a magános völgybe és cserében
Megfrisselő árnyék fedez,
A csonka gyertyányok mohos tövében
A tiszta forrás csergedez.
Két hegy között a tónak és pataknak
Nimfái kákasátorokba laknak;
S csak akkor úsznak ők elő,
Ha erre bölcs s poéta jó.

A lenge hold halkal világosítja
A szőke bikkfák oldalát,
Estvéli hús álommal elborítja
A csendes éjnek angyalát.
Szelíd Magánosság! az illy helyekbe
Gyönyörködöl s mulatsz te; ah, ezekbe
Gyakran vezess be engemet,
Nyugtatni lankadt lelkemet.

Te a királyok udvarát kerülsz,
Kerülsz a kastélyokat;
S ha bévétődsz is, zsibbadozva szülsz
Ott a fogyasztó gondokat.
A félelem s bú a vad únalommal
Csatáznak ott a tiszta nyugalommal.
A nagy világ jótévedet
Nem tudja s útál tévedet.

Ohajtoz a fösvény, de gyötrelemmel
Goromba lelkét bünteted:
A nagyravágyót kérkedő hiszemmel
A láрма közzé kergeted.
Futsz a csatázó trombiták szavától,
Futsz a zsibongó városok falától:
Honnyod csupán az érező
Szív és szelíd falu s mező.

Mentsvára a magán szomorkodónak
Csak a te szent erődbe van,

Hol biztatásit titkos égi szónak
Hallhatja a boldogtalan.
Te azt, ki megvetette a világot,
Vagy akinek már ez nyakára hágott,
Kiséred és apolgotod;
Magát magával biztatod.

Te szűlöd a virtust, csupán te tetted
Naggyá az olyan bölcseket,
Kiknek határtalanra terjegetted
Testekbe kisdéd lelkeket.
Tebenned úgy csap a poéta széjjel,
Mint a sebes villám setétes éjjel;
Midőn terem új dolgokat
S a semmiből világokat.

Ó, kedves istenasszony! én is érted
Gyakorta mint sohajtozom,
Mert szívemet baráti módra érted,
Midőn veled gondolkozom.
Ártatlanul kecsegtetel magadba,
Hív vagy, nem úgy, mint a mai
Színes világ barátai.

Lám, mely zavart lármák között forognak
A büszke lelkek napjai,
Kőről kövekre görgenek, zajognak,
Mint Rajna bukkánásai. –
De ránk mikor szent fátyolid vonúlnak,
Mint éji harmat, napjaink lehúlnak,
Tisztán, magába, csendesen:
Élünk, kimúlunk édesen.

Sőt akkor is, mikor szemem világán
Vak kárpitot szó a halál:
Ott a magánosság setét világán
Béhúllt szemem reád talál.
Síromba csak te fogsz alá követni,
A nemtudás kietlenén vezetni:
Te lészel, ah! a sírhalom
Völgyén is őrzőangyalom.

Áldott Magánosság! öledbe ejtem
Ottan utolsó könnyemet,
Végetlen álmaidba elfelejtem
Világi szenvedésemet.
Áldott Magánosság! te légy barátom,
Mikor csak a sír lesz örök sajátom.
De ez napom mikor jön el?
Áldott Magánosság, jövel!

1798

Csokonai Vitéz Mihály: Újesztendei gondolatok

Óh idő, futós idő!
Eszteink sasszárnyadon repülnek;
Vissza hozzánk egy se jó,
Mind a setét kaósz ölebe dülnek.

Óh idő, te egy egész!
Nincsen neked sem kezdeted, se véged,
És csupán a véges ész
Szabdalt fel apró részeidre téged.

Téged szült-é a világ?
Vagy a világot is te szülted éppen?
Mert ha csak nincs napvilág,
Nem mérhetünk időt mi semmiképpen.

Hátha tóled, ó, idő!
Te, aki mindenünket öszverontod,
A nap is holtszénre fő?
És láncodat magad zavarba bontod?

Mert, ihol lám, mindenek,
Bár bírtanak szépséggel és erővel,
Változást szenvedtenek,
Vagy semmiségbe mentek ők idővel.

Lám az ég forgása is
Idővel újabb változásba lépzen,
Lám a csillagokba is
Ki most derül, ki béborúl egészen.

Hát de mennyit szenvedett
Már ekkorig földünknek állapotja,
Hogyha a feldűllyedett
Tenger, vagy Etna lángja szántogatja?

Sok faluk határain
Ma delfinek cicáznak a vizekben,
S a csigáknak házain
Most zergenyáj ugrándoz az hegyekben.

Sok merőföld már sziget,
Sok völgyek a nagy bércekig dagadtak,
És ahol hegy volt s liget,
Fenéktelen sós tengerek fakadtak.

Így teszel te, ó, idő!
A nemzetek forgó enyészétével:
Most az egyik nagyra nő,
S a másik elmúlik saját nevével

[A vitézlő pártusok
Régolta szolgaság alá kerültek:
S a bozontos gallusok
Ma már a hérósok sorába ültek.]

Már ma ökrök szántanak,
Hol Trója, a világ csudája állott:

És ahol szántottanak,
Most London, a világ csudája áll ott.

Óh, ha a nagy nemzetek
Sorsán hatalmad így előmutattad:
Hát mi, gyarló szerzetek,
Mit várhatunk - mit várhatunk miattad?

Gyermek-, ifjú-, vén-korunk,
A bű, öröm s a jó, gonosz szerencse,
Ép, beteg voltunk, s torunk –
Kezedbe van, hogy jöttödet jelentse.

Futsz te, nem vársz senkit is,
Gyakorta sok hosszú reményt ledúlál.
Ím, te, míg ezt mondtam is,
Öt-hat parányi perceken kimúlál.

Nem lehet jelenvaló,
Csak múltt s jövődő pont lehet tebenned;
És miként a pusztá szó
Repten-repúl, úgy kell veszőbe menned.

Így repült el tőlem is
Sok kedves esztendőm sebes-haladva;
S meglehet, hogy nékem is
A véghatár ma is ki léssen adva.

Úgyse volnék már gyerek;
Négyszer hat esztendőt eléldégéltem,
S eszerént az emberek
Szűk életének harmadáig éltem.

Vajha már - ha több nem is -
Mindegyik esztendőre jutna benne
Egy - csak egy órácska is,
Amelly az érdem oszlopára menne.

Kész vagyok meghalni - kész,
Csak ezt tegyék síromnak a kövére:
ÚTAS! ITT FEKSZIK VITÉZ.
EGY NAP XXIV ÓRA: ENNYIT ÉRE.

Ámde hogyha olly nemes
Szép tettek életembe nem tetéznék,
Hogy halála érdemes
Legyen dicsőítésre még Vitéznek:

Semmi, csak te, ó, Lilim!
Te, akiért az életet szerettem,
Csak te légy, Lillám, enyím:
Mindég fogom becsúlني, hogy születtem.

És mivelhogy a napok
Elseprik a legédesebb időket:
Míg az ifjú hónapok
Virítnak, el ne is vesszessük őket.

Elfut a nyájas tavasz,
A bársonyos hajnalra gyászköd árad,
A kinyílt jácint elasz,

A rózsaszál egy délbe is kiszárad:

Így az ifjúság maga
Majd elrepül vidor tekintetéről,
És az Ámor csillaga
Eltűnik ám kacsingató szemedről.

Akkor, ah! rózsáid is
Nem fognak úgy kis ajkadon nevetni,
Akkor érző szíved is,
Ah, nem tud úgy örülni és szeretni.

Én is akkor csak hideg
Vérrel barátkozom, hideg Lilimmal,
Úgy napolván, mint rideg
Vén pelikán, ifjú daljaimmal.

Míg tehát az lenne még,
A szép időt, ó, Lilla! meg ne vessük.
Míg az élet lángja ég,
Egymást viszontöröm között szeressük.

És ha semmi érdemem
Nem fog fejemre zöld babért tetetni,
Semmi sem! mind semmi sem!
Csak hogy te, Lilla! meg ne szűnj szeretni.

Híremet s nagy voltomat
Ne trombitálják messzi tartományok,
Más ne tudja síromat:
Te hints virágot arra s a leányok.

1798

Csupor András: Délután

Barabás Márton egy hétköznap délután talán a szokottnál valamivel korábban érkezett haza a munkából. Gabriella rövidesen várható volt, hiszen Barabás mindig otthon találta, amikor végre haza jutott.

Márton megnézte az óráját: fél négy.

– No, akkor nem érdemes belefogni semmibe se – gondolta –, s bekapcsolta a TV-t. Abban éppen egy kerekasztal-beszélgetés lapos unalma terjengett, s Barabás jóegynéhány perc elteltével arra döbrent rá, hogy egyáltalán nem tudja, miről van szó, s egyetlen szóra sem emlékezik. Pedig nem volt „specifikusan absztrahált” a beszélgetőpartnerek nyelvezete, de a „mindazonáltal”, „ellenben”, „ámbár” jelentősen elburjánzott benne. Barabás kiment a hűtőszekrényhez, kivett egy sört, felbontotta, kitöltött belőle egy pohárba, s beleivott.

– Ez jól esett – törölgette a bajuszáról a habot.

Miután Gabi még mindig nem jött meg, így Márton besétált a szobába, kikapcsolta a TV-t, s feltett egy

lemezt. Aztán leemelt a polcra egy könyvet, s beleolvasott. De sem a zene, sem a könyv nem kötötte le. El is állt olvasási, zenehallgatási szándékától, s odament az ablakhoz kibámulni, hogy jön-e Gabriella?

Negyed öt volt. A nap májusi fényei átmelegítették a szürkére kopott házak falait. Az utcán éppen senki se járt. Aztán egy lusta, nagy, fekete, álmos macska kidugta a fejét egy ott parkoló autó alól, körülnézett, s komótosan átballagott a másik oldalra, s ott eltűnt egy pinceablakban.

– Telefonálni kéne – gondolta Barabás, s ezzel feltárcsázta Tanár úr számát. A telefon hosszan kicsöngött, de senki se vette fel.

– Hm – morfondírozott tovább Márton – próbáljuk meg Behenczy Mókát!

De ő sem volt otthon. Kefe sem. Csak az egyik fia, de nem tudta megmondani, hogy hol az apja, s mikor jön haza. Bohóc, Várnai, Fekete, Hanzi, Barbár – hívta tovább a régi barátokat Barabás, de senki se volt otthon.

– Mintha kihalt volna a világ! Senki sincs otthon a régiek közül. De mi is ez a telefonálási láz? Unatkozol? Nem – válaszolta magának Barabás – csak semmihez sincs kedvem, nem szeretnék és nem is tudok belefogni semmibe. Valahogy olyan egyedül vagyok ebben a percben a nagyvilágon. Anyámék? Nem, őket ilyenkor nem hívhatom. Bármennyire szeretjük is egymást, mégsem lehetne felhívni őket. Nem tudnám elmondani ezt nekik. De talán Lili... Próbáljuk csak meg! – s ezzel már hívta is régi ismerősét, Günter barátjának a feleségét, aki nagyon tudott bánni az emberekkel, Barabást is számtalanszor nyugtatta meg kedvességével, közvetlenségével. De most Lili se vette fel a telefont.

– Hallom a csengésén, hogy üres lakásban szól – gondolta e képtelenséget Barabás, de így is érezte.

Közben öt óra lett. Gabinak se híre, se hamva nem volt. Most már Barabás aggódni kezdett: – Csak nem történt valami baja? – s ezzel újra az ablakhoz tapadt. Nézett, nézett, nézett kifelé, de Gabi így sem tűnt fel az utcán.

– Elé kellene menni, de vajon hová? Honnan fog megjönni?

Az utcán egyre több ember járkált, autók érkeztek, ajtók csapódtak, gyerekek szaladtak el az ablakok alatt egy labdát rugdosva, bevásárlószatyros fátáradt asszonyok cipelték cekkereiket az őket elnyelő kapualjakhoz, egy férfi egy drótszűrű foxit vezetett végig a bal oldalon, aztán egy kopaszodó úriember törölgette zsebkendőjével izzadó feje tetejét, egyszóval jöttek-mentek az emberek. Barabás Gabi arcát kereste közöttük, egy mozdulatát, hajának hullámain, de Gabi nem jött.

Majd megzördült a zár, s Barabás kitörő örömmel szaladt az ajtóhoz.

– De jó, hogy itt vagy! – ölelte át a feleségét, aki még a csomagjait se tudta lerakni nagy meglepetésében.

– Mi bajod? Várj egy picit! – nevetett Gabriella, ezzel kiszabadította magát az ölelésből, hogy megmossa a kezét a fürdőszobában. Barabás utána ment, s készségesen nyújtotta oda a törülközőt. Amikor száraz lett Gabi keze, akkor újra átölelte, magához szorította, majd meg is csókolta az asszonyt. A csókolódzástól ellágyulva Gabriella ismét megkérdezte Barabást:

– Mi történt veled? Miért ez a nagy szerelem?

– Nem történt semmi. De hát mi más a miénk a világon, mint ez az ölelés? Mi másért lennénk itt a világon, ha nem ezekért az ölelésekért?

Juhász Gyula: A tápai Krisztus

Az ország útján függ, s a földre néz,
Arcán szelíd mosoly a szenvedés.

A falu népét nézi csöndesen,
Amint ballagva munkából megyen.

Az ősi népet, mely az ősi föld
Zsellére csak, és várja az időt,

Mikor saját portáján úr leszen,
Mikor az élet néki is terem.

A magyar Krisztus, a falusi szent
Hiszen nekik is megváltást izent.

Olyan testvéri áldással tekint
Feléjük, és biztatja hiveit.

Feje fölött a nyárfa is magyar,
A fecske is, és egy a zivatar,

Mely őt paskolja, s a falut veri,
És folyton buzgó őt szent sebei

Nem a magyarság sorsát hirdetik?
És ki segít már, ha ő sem segít?

1923

Juhász Gyula: Tápai lagzi

Brummog a bőgő, jaj, be furcsa hang,
Beléjekondul a repedt harang,
Kutyák vonítanak a holdra fel,
A túlsó parton varjúraj felel.

Brummog a bőgő, asszony lett a lány,
Az élet itt nem móka s nem talány,
A bort megisszák, asszonyt megverik,
És izzadnak reggeltől estelig.

De télen, télen a világ megáll,
És végtelen nagy esték csöndje vár,
Az ember medve, alszik és morog.
Benn emberek és künn komondorok.

Brummog a bőgő, elhervad a hold,
Fenekig issza a vőfély a bort,

Már szürkül lassan a ködös határ,
És a határban a Halál kaszál...

1923

Arthur Rimbaud: A kenyér-lesők

A téli hóba, téli ködbe,
a széles pincelyukra dőlve
áll öt gyerek.

Feszült inakkal lesve, térden
bámulják, hogy süti a pék benn
a kenyeret.

Erős, fehér nagyizmú karja
a tűzre rakja, megcsavarja.
Láng ég alól.

Hallják pattogni a kenyérkét,
aztán a mosolygós, kövér pék
egy dalt dalol.

Mind kuksol ottan, egy se moccan,
és a pirosuló lyukra hosszan
néznek kívül.

S ha holmi gazdag dáridóra
a szőke, illatos cipócska
végre kisül,

s a füstlepett gerenda alján
dalolni kezd a drága, halvány
kenyér-darab,

és száll a tűz-ajtón az élet,
bús, árva lelkük is feléled
a rongy alatt.

Ruhájukat a dér befújta,
de ég szemük, és élnek újra.
s csak néznek ők.

Rózsás orruk a rácsra nyomják,
s dalolnak látva ezt a pompát,
bús fény-lesők.

Imát dalolnak epedezve,
s úgy lehajolnak a kemence
szent fényinél,

hogy szétreped rajtuk a nadrág,
s elkapja lengő ingök alját
a téli szél...

Kosztolányi Dezső fordítása

Húrok

Romain Rolland: Mozart, leveleiben

– részletek –

„Komponálni – mondja Mozart –, ez egyetlen örömöm és egyetlen szenvedélyem.” (1777. okt. 10.)

Ez az áldott lángelme, mintha egyedül az alkotásra teremtődött volna. Kevés példája akad ilyen tökéletes művészi egészségnek. Mert nem szabad ezt a hatalmas könnyűséget összetéveszteni Rossini lusta lendületével. Bach nekikeseredve dolgozott, azt mondta barátainak: „Kénytelen voltam dolgozni, de aki annyit dolgozik, mint én, az viszi is annyira, mint én.” Beethoven állandóan birkózott lángelméjével. Ha barátai a komponálás munkája közben lepték meg, gyakran kimondhatatlanul levert állapotban találták. „Vonásai eltorzultak – mondja róla Schindler –, verejték csorgott az arcáról, s úgy látszott, mintha valódi csatát vívott volna egy sereg kontrapunktistával. Igaz, hogy e jelenet a *Missa Solemnis Credójának* írása közben történt. De mindig vázlatot készít, gondolkodik, töröl, javít, túlterheli a művet, újrakezdi, s amikor elkészült, megint újra hozzátesz két hangjegyet egy szonáta adagiójának kezdetéhez, amely régóta készen van, és a véset is elkészült róla.

Mozart nem ismeri ezeket a gyötrelmeket. Tud mindent, amit akar, és csak azt akarja, amit tud. Műve, mintha parfümje volna életének, olyan, mint egy szép virág, amelynek egyéb gondja sincs, csak az, hogy legyen. Oly könnyű neki az alkotás, hogy némelykor megkétszereződik, megháromszorozódik, valószínűtlen erőmutatványokba bonyolódik, amelyeket nehézségüket át sem gondolva végez el. Egy prelúdiumot komponál egy fuga írása közben. (1782. április 20.) Egy hangversenye előtt a hegedű-zongora szonátának, amelyet elő kell adnia, tizenegy óra és éjfél között komponálja meg sietve a hegedűszólamát, de a zongoraszólam leírására már nem jut ideje – sem pedig arra, hogy próbáljon a partnerével –, és a másnapi koncerten emlékezetből kíséri partnerét. (1781. ápr. 8.) Száz hasonló példa akad.

Egy ilyen lángelmének szét kellett terjednie művészetének egész területére, s egyforma tökéletességgel betöltenie azt. De legfőképpen a zenés drámára volt teremtve. Idézzük emlékezetünkbe jellemének lényeges vonásait. Tökéletesen egészséges, kiegyensúlyozott lélek, felsőbbrendű akarat, amely lecsöndesült szíven uralkodik. Ez a szív nem viharzóan szenvedélyes, de igen érzékeny és hajlékony. Az ilyen ember, ha alkotó, képes rá, hogy másoknál objektívebb módon fejezze ki az életet. Nem fogják zavarni a szenvedélyes lelkek erős kívánságai, amelyeknek szükségük van arra, hogy önmagukkal töltsenek be mindent. Beethoven Beethoven marad művének minden egyes lapján, s ez jól van így, mert semmiféle hős nem érdekelhetne bennünket úgy, mint ő. De Mozart, akinek tulajdonságai – az érzékenység, az éles értelem, a gyöngédség és az önuralom – harmonikusan keverednek egymással, természetétől fogva arra való volt, hogy felfogja az övétől idegen lelkek ezer árnyalatát, érdeklődjék a korabeli arisztokratikus társaság látványos mulatsága iránt, és ezt költői igazsággal keltse életre zenei alkotásaiban. Szíve nyugodt volt, semmiféle parancsoló hang nem rikoltott benne. Szerette az életet és helyesen látta, és semmi erőfeszítésre nem volt szüksége ahhoz, hogy azt ábrázolja művészetében, amit látnia adatott.

Dicsőségének legjava drámai műveihez fűződött, s ezt ő előre tudta. Levelei bizonyítják, hogy a színházi zenét szerette a legjobban: „Ha csak beszélni hallok egy operáról, ha csak színházba kerülök és éneket hallok, magamon kívül vagyok! [...] Kimondhatatlanul vágyom operát írni.” (1771. okt. 11.)

„Féltékeny vagyok mindenkire, aki operát ír. [...] Az operairás vágy a rögeszmém.” (1778. febr.) [...]

*

Lássuk, hogyan fogja fel ezt az operát.

Mozart kizárólag muzsikus. Kevés nyomát találjuk benne az irodalmi nevelésnek, még kevesebbet az irodalommal való törődésnek, mint Beethovennél, aki magától tanult, méghozzá kitűnően. Még csak azt sem mondhatjuk Mozarról, hogy *mindenelőtt* muzsikus. Ő csak muzsikus. Nem is állapodik meg hosszasan a drámai műben társuló költészet és zene nehéz kérdésénél. Kurtán megoldja azt. Ahol zene van, ott semmiféle versenytárs nem lehet.

Az operában a költészet feltétlenül engedelmes gyermeke legyen a zenének” – írja 1781. okt. 13-án. Másutt meg azt: „A zene korlátlanul uralkodik, és elfeledtet minden egyebet.”

Ebből persze nem szabad arra következtetni, hogy Mozart nem érdeklődött a librettó iránt, s hogy a zene csak gyönyörűség volt neki, amelynek mindössze ürügyül szolgált a költői tárgy. Ellenkezőleg. Mozart meg volt győződve arról, hogy az operának őszintén ki kell fejeznie az érzelmeket és a jellemeket, de ezt a szerepet a muzsikára bízta, nem a költészetre, mert muzsikus volt és nem költő, és mert lángelméje iszonyodott attól, hogy művét megossza egy másik művésszel. [...]

A költészet dolga tehát, hogy „jól megkomponált tervet” és engedelmes, kizárólag a zene kedvéért írt szavakat szolgáltatson a drámai helyzetekhez. A többi a zeneszerző dolga, akinek Mozart szerint éppoly szabatos, ám sokkal mélyebb nyelv áll a rendelkezésére, mint a költészet.

Minthogy Ozmin haragja egyre nő – írja még 1881. szeptember 26-án a *Szöktetés a szeráiban* harmadik áriájáról –, az ember azt képzelik, hogy az ária hamarosan bevégeződik. Az allegro assai tónusa és ritmusa okvetlenül a legjobb hatást teszi, mert az ily heves haragtól elragadott ember átgázol minden szabályon, minden mértéken, minden korláton, és nem tud magáról többé. Hasonlóképpen a muzsikusnak sem szabad magáról tudnia.”

Ugyanennek az operának az „Ó mily szívesen” kezdetű áriájához pedig ezt fűzi hozzá:

A szív dobogását előre jelzik az oktávban játszó hegedűk. Látszik a remegés, a határozatlanság, látjuk emelkedni a dagadó szívet – amit egy crescendo fejez ki –, halljuk a suttogásokat és sóhajtásokat a szordínós első hegedűk és egy fuvola unisonójában.”

Hol fog megállni a kifejezés igazságának ez a keresése? Vagy nem fog megállni soha? Mindig olyan lesz a zene – hogy megtartsuk Mozart kifejezését –, mint a dagadó szív dobogása? Igen, csak maradjon mindig harmonikus ez a dobogás.

Mozart, muzsikus lévén, megtiltja a költészetnek, hogy uralkodjon a muzsikán, engedelmességre kényszeríti azt. Magára a drámai helyzetre is ráparancsol, hogy engedelmeskedjék a muzsikának, amikor a helyzet azzal fenyeget, hogy túllépi a jóízlés által rákényszerített határokat.

„Minthogy a szenvedélyeket, akár hevesek, akár nem, sohasem szabad az utálatosságig kifejezni, a zene még a legrettentőbb helyzetben se sértse soha a fület, hanem bájolja el akkor is, és maradjon mindig zene.”

A zene tehát az élet ábrázolása, de egy tisztább életé. Szükséges, hogy az ének, amelyben lelkek tükröződnek, elbájolja a lelket, de anélkül, hogy megsebezne a testet, vagyis „sértené a fület”. A zene az élet harmonikus kifejezése.

Ez Mozartnak nemcsak operáira, de minden művére igaz. Zenéje, bárhogy tűnjék is fel, nem az érzékekhez, hanem a szívhez szól. Mindig érzelmet vagy szenvedélyt fejez ki. És az a

legfigyelemreméltóbb, hogy az általa ábrázolt érzelmek nem az ő érzelmei, hanem idegenekéi, akiket megfigyel. Nem *érzi* őket magában, másoknál látja.

Egy andantét akartam komponálni, egészen Róza kisasszony jelleme nyomán. Ez az igazság, amilyen az andante, olyan Cannabich kisasszony." (1777. dec. 6.)

Akkora hát a drámai szellem ereje Mozartban, hogy még olyan művekben is megnyilatkozik, amelyekben a legkevesebb alkalom volna rá, amelyekbe a muzsikás a maga egyéniségéből és álmaiból tesz a legtöbbet.

*

Most hagyjuk a leveleit, és engedjük át magunkat muzsikája hullámainak. Itt van az egész lelke. Első hallásra megtaláljuk a lényegét, a gyöngédséget és a szellemet.

E kettő minden érzését és gondolatát felöleli, beburkolja, és szelíd sugarakban fürösztli. [...] Az ő szívetől fölhevítve a zenés tragédia konvencionális alakjai, az ízetlen szavak és a helyzetek egyhangú galantériája alatt egyéni hangokat találtak. [...] Ebben a szerelemben nincs semmi heves vagy romantikus, csak az érzelm édessége vagy szomorúsága hatja át. Mozart egész életében nem szenvedett, és egyetlen hőségének a szívet sem marcangolta. Donna Anna fájalmának vagy az Idomeneo-beli Elektra féltékenységének semmi valóságos köze nincs Beethoven vagy Wagner démonához. Valamennyi szenvedély közül csak a haragot és a gőgöt ismerte jól. A *par excellence* szenvedély, az „egész Vénusz” nem jelenik meg nála. De éppen ez vonja be egész életművét valami kifejezhetetlen derúvel, és minket – akikkel a korunkbeli művészek csak a test brutális hevüléseiben vagy egy hisztérikus agy szenteskedő „miszticizmusában” akarják megismertetni a szerelmet – éppen úgy elbájol Mozart muzsikája azzal, amit nem tud a szerelemről, mint azzal, amit tud.

De azért van benne valami érzékiség. Nem oly szenvedélyes, de gyönyörvagyóbb, mint Gluck és Beethoven. Nem tartozik a németországi idealisták közé. Salzburgból való, a velencei-bécsi útról, s inkább félolasznak hat. Művészete némelykor Perugino szép arkangyalainak és androginjeinek sóvárgó kifejezésére emlékeztet, akiknek a szája minden egyébre inkább termett, mint imádkozásra. Mozart lendülete szélesebb, mint a perugiai festőé, és megindítóbb hangokat talált nála a hit világában. De mégis csak Umbriában lehet hasonlatot találni erre a tiszta és érzéki muzsikára. Gondoljunk csak Mozart bájos, szerelmes álmodozóira. Taminóra, erre a szűziesen üde szívre, amelyben most rügyezett ki a szerelem, Zerlinára, Konstanzára vagy a Figaró grófnéjára s az ő gyöngéd melankóliájára. [...] De a szív – majdnem mindig – naiv marad Mozartnál, költészetétől átszellemül minden, amit megérint, s a Figaró muzsikája alatt nehéz ráismerni a francia darab csillogó, de száraz és romlott személyeire. [...] Mozart szelleme nyomában semmi keserű utóíz nem marad, nincs benne rosszmájúság, örül az életnek, a cselekvésnek, a mozgásnak, bolondságok mondásának és elkövetésének, a világ és az élet élvezetének, egyszóval át van itatva szerelemmel.

1903

Ballai László: 4 + 4 évszak

Természetesen nem arról van szó, hogy találtak még négy évszakot a Vivaldi-kutatók – hogy Mácsai János zenetörténész bonmot-ját idézzem. Gidon Kremer az általa alapított Camerata Baltica zenekarral

arra vállalkozott, hogy egy lemezen jelentesse meg Astor Piazzola *Négy évszak Buenos Airesben* című darabját és Vivaldi *Négy évszakját*, még hozzá olyanformán, hogy nem a két teljes művet halljuk egymás után, hanem az egy-egy Piazzola-tételt követik a Vivaldi-concertók. És ez már nem tetszik nekem. Tény és való, hogy Vivaldi négy önálló hegedűversenyt alkotott, de azokat zenei programmal fűzte egybe. A rügyfakadást friss tavaszi zápor, a nyári kánikulát fergeteges vihar követi, ősszel szüretelnek, télen korcsolyáznak a befagyott tavon, szép sorban történik minden, ahogyan az év lepereg. És a négy hegedűverseny éppen ezért megsokszorozza magát. Tehát nem az előadói hagyomány, hanem egyenesen a szerzői szándék teszi szükségessé, hogy a *Négy évszakot* megszakítás nélkül adják elő.

Mármost nézzük meg, hogy kivel is házasították össze Vivaldit, minden idők egyik legnagyobb mesterét. Hát bizony egy középszerű könnyűzenésszel. Középszerű, mert bár Nadja Boulanger-nél tanult Párizsban, de azt, amit tanult, egész élet(művé)ében nem tudta felülmúlni. Másfelől lehorgonyzott a tangónál, és – mint a bárzenész a közönségének – annak rabszolgája lett. Bár ezzel a táncsal mindent kifejezhetőnek vélt, minden egyes darabjával végeredményben ugyanazt fejezi ki, a bárzenét, amelyre táncolni kell. Miközben persze a nő és férfi egyre szorosabban összefonódik a zene *ütemére*, és már egyre jobban érzik egymás érverését, ugyan mit is foglalkoztatná őket a zene *minősége*. Ám ha nem Lola Montezt ringatjuk a Piazzola-zene ritmusára a parketten, hanem csak hallgatjuk az argentin kismester zenéjét, eléggé megcsömörlünk tőle. Mert bizony Piazzolánál a minőséggel van a baj. Egy számot még csak el lehet tőle viselni, de kettő már sok, mert mindegyik darabja ugyanarra a zenei sztereotípiára épül. Míg – az ugyancsak tánczenész – Johann Strauss minden keringője új, fénylő világot nyit ki előttünk, Piazzola minden egyes száma visszazár valami sötét skatulyába, ahonnan nem tudunk kivergődni. Az, hogy kialakított egy viszonylag eredetinek tűnő zenei nyelvet, még édeskevés az örökléthez. A lefelé irányuló dallamvezetés saját csapdájává válik, egy idő után nincs lejjebb, és ezért Piazzolánál nincs is megoldás. Ez a komponálási mód csak olyan zseninek való, mint Purcell, akit még Bach sem múlt felül e téren. Piazzola folyamatos zeneszerzői kudarcáért egyáltalán nem kárpótolja, sőt mindinkább felidegesíti a hallgatót a legtökéletesebben kidolgozott manírjával – az egyébként teljesen idejét múlt – glissandó-technikával.

Nem tudom megfejteni, hogy milyen szándék vezette Gidon Kremert e lemez megszerkesztésére. Antonio Vivaldi *Négy évszakja* a világ legismertebb komolyzenei alkotása, még azok körében is, akik előtt a klasszikus zene ajtaja általában zárva van. Népszerűsítése ismert könnyűzenei anyagok hozzáadásával teljesen felesleges. A mű feldarabolása egyszerűen értelmetlen. Ha a lemez létrehozásának az volt a célja, hogy bebizonyítsa a kínlódó, nehézkes, már a szerző életében elavult Piazzola-művekkel szemben a Vivaldi-darab örök frissességét és életerejét, akkor ez sikerült. Feltétlenül ajánlom Antonio Vivaldi *Négy évszakját* a karácsonyfa alá, de a „+ 4 évszak” nélkül.

Kapcsolat

Impresszum

Alapító szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu

www.marcziustizenotodike.hu - © 2010-2011 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!